

JOSEP AMENGUAL I BATLE, MSSCC

EL BISBE ERMITÀ DE MIRAMAR JAUME BADIA,
EXONENT DEL LUL·LISME MALLORQUÍ
DEL SEGLE XIV

Publicacions del
CENTRE D'ESTUDIS TEOLÒGICS DE MALLORCA
Nº 45

MALLORCA
2011

EL BISBE ERMITÀ DE MIRAMAR JAUME BADIA

2

Edita: Centre d'Estudis Teològics de Mallorca
Disseny i maquetació: Secretaria de Comunicació (Bisbat de Mallorca)
Depòsit legal: PM 2854-2006

Imprimeix: Serveis Gràfics Eugeni
Carrer Temple, 16 - 07001 Palma
Tel. 971 244 979
tgeugeni@gmail.com

Conferència en la festa del beat Ramon Llull, 2010 Sant Francesc de Palma, 26 de novembre de 2010

Senyores i senyors:

Tot just arribava, una vegada més, a la ciutat que Cristòfor Colom va anomenar Montecristi, em va sobtar mossèn Jordi Gayà amb un missatge mai esperat. Una muntanya en forma de camell ajagut protegeix aquest port caribeny, al nord-oest de l'illa Espanyola, que els taïns anomenaven Quisqueia. Montecristi, ciutat quasi de frontera de República Dominicana amb Haití a l'altra banda de la immensa badia.

El director del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca m'alçava un altre turó, quan em demanava si volia preparar una conferència per a la celebració de la festa del beat Ramon d'enguany. Es justificava en una amical indiscreció que havia arribat a la seva oïda. Recordar Ramon Llull, quan m'acompanyaven un mariner i un poble, ambdós de nom cristofòric, no em restava més alternativa que accedir a la proposta que tant m'honorava.

Bé desitjaria que ni l'amic que va suggerir el meu nom, ni el que em va convidar, s'haguessin errat, per mor de la meva incompetència. En efecte, quan estudiava a la Universitat Gregoriana de Roma vaig decebre un professor de la Facultat d'Història Eclesiàstica, el qual esperava que, com a mallorquí, li teixís una acabada reflexió d'inspiració lul·liana sobre filosofia de la història. En aquella avinentesa vaig acomplir amb el que era obligació acadèmica, tot suposant que no satisfaria les expectatives que aquell mestre havia posat en un jove mallorquí, aprenent d'historiador.

En veritat, sempre m'he sentit atret per Ramon Llull, però també sempre m'he considerat incapaç de ser lul·lista científic. La meva inconsciència va ser tan gran que, per no caure entre els lul·listes, em vaig introduir entre els agustinistes, de manera que, jugant amb els corrents ideològics del segle v, no m'hi trob malament.

Quant al nostre Ramon Llull, solament puc dir que, de qualque manera, he seguit, més prop del que pensava, l'actual curs de la causa de canonització, que ha tornat a passar per moments decebedors. Finalment, i per bona ventura, la feina ha estat realitzada segons allò que des de Roma han demanat al llarg dels segles, que consistia a esbrinar quina havia estat

la doctrina del Mestre, en uns punts que ell va expressar amb llenguatge teològicament escabrós.

Tradicionalment els lul·listes mallorquins responien a Roma sobre problemes que no plantejava, com era intentar provar de moltes maneres que el beat Ramon era màrtir per l'Amat. Ja anava bé a Roma que hagués estat màrtir, però el que volien esbrinar era si l'inquisidor Nicolau Eimeric havia tingut raó o no, quan acusava de mil maneres Llull. El Beat, havia estat o no heretge? No respondre a allò que la Cúria romana demanava ha malgastat infinites energies al llarg de més de quatre segles. Amb tot, arribades les coses on són, pens que no seria sobrer recobrar la història dels darrers esdeveniments de la vida del Beat, morís o no a causa de violències físiques.

Heus ací les mesquines credencials amb les quals em present en aquesta celebració.

EL FRANCISCÀ, ERMITÀ I LUL·LISTA, JAUME BADIA

He proposat en el títol d'aquesta conferència el nom del bisbe Jaume Badia, no tant perquè en pugui traçar molts trets de la biografia, o perquè tingui l'esperança d'arribar a trobar unes obres probablement inexistents. Tampoc no podria oferir una descripció de les línies del seu pensament. Vagi dit per endavant que, de la seva persona, en sabem poc més del que he volgut indicar en el títol d'aquesta exposició, i de la seva obra, no en conec una sola lletra. Però, al meu veure, és una figura emblemàtica de l'ideal eremític lul·lià. Més encara, és, fins ara, l'únic que ha unit el ministeri episcopal amb aquest ideal. Observem que, amb tota probabilitat, va ser natural de Mallorca. Badia hauria estat el mallorquí que ha plasmat històricament l'idealitzat Blaquerna lul·lià.

5

Com que, generalment, les èpoques que consideram que són de plenitud van precedides d'una llarga gestació, de la mateixa manera que els que respectam com a autors clàssics tenen al darrere tot un procés de llarga durada, al llarg del qual se succeïren moltes persones creatives, així, abans de fer el nínxol en el qual col·locarem el bisbe Badia, girarem l'esguard al segle XIV, i observarem com, vers la meitat de la centúria, Mallorca es va farcir d'ermites en un nombre tan alt que no s'ha repetit mai més.

Davant aquestes circumstàncies, són moltes les preguntes que ens hem de posar. La primera de les quals ha de ser, podem considerar Ramon Llull com a primer ermità mallorquí?

En segon lloc, a què ve que els pujols de la serra de Tramuntana i del Raiguer s'omplissin de cel·les ermitanes, quan Mallorca, després de la conquesta catalana, era a l'època de més vigor cultural, mercantil, navilier, amb consolats pel nord d'Àfrica, propis o compartits amb els catalans, i que fou capaç de realitzar amb èxit una empresa única en la història, com va ser la missió sense espasa a les illes de la Fortuna o Canàries?

Una resposta molt genèrica consisteix a dir que a Mallorca hi havia un projecte que feia que la gent alenàs un aire pur, que li obria les portes del futur.

L'ideal de la Cristiandat es corresponia amb les aspiracions i les possibilitats de l'època.

Els mercaders i el rei podien emprendre campanyes en les quals conjugaven els seus interessos. L'empresa de les Canàries n'és una de les

mostres.

Les mateixes revoltes foranes ens mostren una pagesia malmenada, que encara no ha quedat anorreada, com ho fou amb la repressió reial imposada a causa de la revolta de la Germania. Hi havia un projecte de Mallorca, alternatiu a l'imperant, segons el qual l'Illa no havia de ser solament explotada pels mercaders i els grans terratinents. Els forans eren conscients de la seva dignitat, i de la seva aportació a aquella societat, consciència que els menava a exigir un rei que ho fos per a tots. I, en darrer terme, n'hi havia que comptaven amb l'alternativa de cercar un altre sobirà.

La minoria jueva era integrada dins aquell cosmos i, fins i tot, apuntalava les empreses reials. Les limitacions dels seus drets eren inferiors a les que els imposaven en els països del nord d'Europa.

Els esclaus ja no tenien arrels en la terra, i més tost eren importats.

—⁶ Eren menys perillosos que els de les primeres generacions, posteriors a la conquesta catalana, perquè la seva provinença era molt dispersa.

L'ideal de reforma de l'Església, que tenia arrels bíbliques, havia arribat a Mallorca amb alguns dels conquistadors occitans, amb els franciscans, dominics, mercedaris, frares del sac, els humiliats, les clarisses, els begards i les beguines, i capellans que devien fugir de la Ciutat, on les idees reformadores no eren ben vistes, ni per l'autoritat de Jaume III ni pels bisbes rossellonesos fra Ramon de Cortsaví, dominic, i fra Guiu de Terrena, carmelità. Per descomptat, el franciscanisme colgava constantment en la casa reial. I, per bona sort, sabem que el primer llibre que va córrer per la Mallorca dels conquistadors va ser la Bíblia.

En aquesta serralada de l'espiritualitat, hi descolla Ramon Llull, com el puig Major a la serra de Tramuntana, i, al seu costat, hi fitam la personalitat de l'Infant Felip de Mallorca, la de la seva germana, Sança de Nàpols, i na Ricomana de Pollença, com a cims d'una vida de l'espiritualitat lul·liana i franciscana reformadores. Per descomptat que avui no sortiré del que em pertoca exposar. Tampoc no em distreure a explicar una lectura, diversa a la que es generalitza, de les bul·les papals. Aquesta interpretació pren com a referides a Mallorca les denúncies de pecats i de desordres, ja dins el mateix segle XIII. Per descomptat, hom denunciava ben específicament el clergat. Amb tot, avui ho hem de deixar de banda, limitant-nos a apuntar que els textos ens semblen molt genèrics.

I

El lul·lisme místic i l'eremitisme mallorquí, moviments de reforma¹

Caldrà avançar unes precisions, gens originals, que consisteixen a mostrar que crec que Ramon Llull és el primer ermità mallorquí conegut, malgrat que no accepti que ell hagi estat el primer dels nostres ermitans. Lefèvre d'Étaples, al segle xv, el considerava *pius eremita*.²

Ara bé, si no endinsam més la nostra recerca, he de dir que la temàtica que m'he proposat desenvolupar no és gaire transcendent. Qualsevol estil de vida és respectable; però no cal que ho discutim expressament. Per això, consider que hem de justificar una tesi que consisteix a establir que l'eremitisme, segons Ramon Llull, no és solament un estil de vida, sinó que, a més, és la plasmació d'un sistema teològic.

L'eremitisme de Ramon Llull és una qüestió de sistema teològic

En efecte, si hom aïlla el llibre V, «de vida ermitana», de la resta de la novel·la de Ramon Llull, *Blaquerna*, probablement trobarà incoherent el seu contingut, i considerarà aberrant que el protagonista, Blaquerna, elegit papa, renunciï al seu ministeri, que tant meravellosament ha exercit per un temps, al llarg del qual havia aconseguit reformar l'Església dins els ideals de Llull.

Ara bé, sense aquest curt llibre V, l'arc lul·lià, amb el qual ha cobert les diverses situacions de la vida al servei de la reforma de l'Església, quedaria trencat, car li mancaria la dovella culminant, en la qual Blaquerna arriba al màxim de les aspiracions humanes, que és la contemplació de Déu i la intercessió per la humanitat, viscudes sense altres objectius ni tasques

1 Jocelin N. HILLGARTH, «Some Notes on Lullian Hermits in Majorca, saec. XIII-XVId», *Studia Monastica* 6 (1964), 299-328, reproduït dins ÍD., *Spain and The Mediterranean in the Later Middle Ages. Studies in Political and Intellectual History*; (Variorum Collected Studies Series: CS764), Aldershot 2003, X, on ha basit una petita historiografia de l'eremitisme. Són essencials els documents publicats al BSAL, les obres de Tarrasa, les aportacions de Mateu Rotger, a la història de Pollença i del santuari de Cura, i aquest article de l'hispanista britànic. Mn. Bartomeu Guasp ha basit diverses històries que si en una de les quals hi hagués hagut una anotació més rigorosa, i trata una certa oratòria, disposariem, almenys, de les dades articulades de l'eremitisme. El que queda per descobrir, pot ser que sigui molt, però no sembla que pugui obligar a reorientar les interpretacions de Hillgarth.

2 Prenem les indicacions d'aquesta nota del que indica HILLGARTH, «Some Notes», pàg. 303, nota 19. En el pròleg, Lefèvre d'Étaples, *Liber de laudibus B. Mariae, Liber natalis, Liber clericorum, Phantasticus*, París 1499, foli lv, tot remetent-se a la còpia del British Museum, I. B. 39706. D'Étaples també el qualifica de *vir ille idiota et illiteratus, horride rupis et vaste solitudinis assiduus accola*. Encara continua Hillgarth que, en els títols de cadascun dels llibres editats, d'Étaples porta el nom de Llull, precedit de la designació *pii eremite*. Afegim, nosaltres, que sobre aquest autor hi retorna HILLGARTH, *Ramon Llull i el naixement del lul·lisme*. A cura d'Albert SOLER amb la col·laboració d'Anna ALBERNI i Joan SANTANACH, (Curial Edicions Catalanes), Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, pàg. 330. Una nota marginal a Nicolaus CUSANUS, *Opera Omnia*, París 1514, fol 93v i Basilea 1565, fol 507, parla de Llull com *Remundus eremita*. El deixeble d'Étaples, Charles de BOUVELLES, editor de la primera vida de Llull, la titula així *Epistula in vitam Raemundi Lulli Eremite*, París 1511. Giordano Bruno, en una obra editada l'any 1588, Arnau de Vilanova, dins *Dynamis*, I (1981), 241- 173, (cf. Elies ROSENT i Estanislau DURAN, *Bibliografia de les impressions lul·lianes*. Proemi, addicions i index de Ramon D'ALÓS-MONER. (Estudis de bibliografia luliana), Imp. Casa Provincial de Caritat. Barcelona, 1927, núm. 137), tracta Llull com a *Doctor heremita*. Per la seva banda, un manuscrit del segle xv, *Ars demonstrativa*, foli 69, de la Biblioteca Pública de Palma, 1030, al·ludeix al *magistro Lullo heremitano*. Una mà posterior va ratllar la darrera paraula. Vegeu, també, Erhard Wolfram PLATZECK, «La vida eremítica en las obras del Beato Raimundo Lulio», dins *Revista de Espiritualidad*, I (1942), 63.

entremigs. És en aquest estat on en la persona humana arriben a reflectir-se les repercussions de les dignitats divines, fins al punt que, entre la vida ermitana i Déu, no hi ha serveis ni accions entremig.

Indiquem ara, breument, com en altres sistemes hom arriba a la perfecció del coneixement.

El platonisme, a partir de la comprovació que qualsevol cosa existent és bona, però no sempre, els seguidors d'aquest sistema van treure la conseqüència que hi havia unes essències ideals que sempre resten bones. En canvi si hom corregeix aquest punt, assoleix la grandesa que, pel coneixement, degudament purificat, pot conèixer i, àdhuc, estimar el bé.

Aristòtil parteix d'aquest idealisme especulatiu per arribar a un realisme també especulatiu. És a dir, allò que és merament espiritual esdevé real quan es plasma en un ésser, encara que sigui espiritual. Ara bé, per arribar al ple coneixement, cal servir-se de la lògica, mitjançant la qual, d'unes premisses hom arriba a unes conseqüències, que perfeccionen el coneixement.

Per la seva banda, l'alternativa de Ramon Llull, dit amb pobres paraules, parteix d'aquella il·luminació rebuda a la muntanya de Randa, segons la qual, en la interpretació de l'abat Antoni Ramon Pasqual,

Sembla que li fou donada una llum, per tal que conegués les perfeccions divines, en allò que fa a determinades propietats i actituds que tenen entre elles, segons tots els modes amb els quals les puguem comparar [...]. Amb la mateixa llum, va conèixer que tot l'ésser de la criatura no és altra cosa que imitació de Déu.³

Aquesta il·luminació, segons E. Longpré,

va descobrir amb amplitud a Llull el que havia de ser el principi del seu sistema, és a dir, la idea de la primàcia absoluta dels atributs divins o dignitats, i de les seves relacions entre les mateixes dignitats i el món del qual són l'exemplar infinit.⁴

En conseqüència, l'ermità, immers entre les criatures, contempla

3 *Videtur ipsi datum lumen ut divinas perfectiones agnosceret quoad aliquas proprietates et habitudines quas habent ad invicem secundum omnes modos quibus ad invicem possint comparari [...]. Eodem lumine, cognovit totum esse creaturae nihil aliud esse quam imitationem Dei*, segons Antoni Ramon PASQUAL FLEIXES, *Vindicatiae lullianae, sive, Demonstratio critica immunitatis doctrinae illuminatis b. Raymundi Lulli*, I, Avinione: Apud J. Garrigan 1778, pàg. 61-62. Cf. Ramon SUGRANYES DE FRANCH, *Ramon Llull, Docteur des missions. Avec un choix de textes traduits et annotés*, (Supplementa, V), (Nouvelle Revue de Science Missionnaire), Schöneck-Beckenried 1954, pàg. 16 i 30, que precisa que el text és de Pasqual, i no de Llull, com podria deduir-se d'Étienne GILSON, *La filosofía en la Edad Media. Desde los orígenes patristicos hasta el fin del siglo XIV*, (Biblioteca Hispánica de Filosofía 12), Madrid: Gredos 1965, pàg. 434, on el conjunt és molt il·luminador. Sobre l'ascensió per les criatures, Robert D. F. PRINGMILL, *El microcosmos lul·lià*, (Raixa 55), Palma de Mallorca: Moll 1961, pàg. 51-58. Més en general, Jordi GAYÀ ESTELRICH, *Ramon Llull*, (Biografies mallorquines, 2.- Ajuntament de Palma), Palma 1982, pàg. 22-23; Anthony BONNER, *Ramon Llull*, (Biografies 4), Barcelona: Empúries 1991, pàg. 23-24. Id.-Lola BADIA, *Ramón Llull. Vida, pensamiento y obra literaria*, (Biblioteca general, 14), Barcelona: Sirmio-Quaderns de la Crema 1993, pàg. 21-22.

4 E. LONGPRÉ, «Llulle, Raymond (Le Bienheureux)», dins *DTC*, 9/1 (París 1926), 1077. Vegeu, també, PLATZECK, «La vida eremítica en las obras del Beato Raimundo Lulio», pàg. 61-62, citat a la nota 8.

Déu. És la més sublim manera d'acostar-s'hi. Però, acabava Llull el llibre de Blaquerna, remarcant el sentit social de la contemplació ermitana:

e l'apostoli, e los cardenals, e lurs oficials n'eren mill en la gràcia de Déu per la santa vida de Blaquerna.⁵

La vida ermitana per a Llull és l'estil de vida que propicia, amb més garanties, poder assolir el cim de la contemplació, i la plenitud de la intercessió missionera. El papa es devia a la missió i a la pau universal. Ho havia expressat en les justificacions que donava el jove Blaquerna a son pare Evast, fonamentat precisament en l'estudi de la teologia:

Sènyer –ço dix Blaquerna–, per volentat de Déu s'és esdevengut que vós m'havets feta mostrar teologia e d'altres ciències per les quals he haüda coneixença de Déu, qui és conegut per ço qui és representat de sa obra e de sa virtut en les creatures; e car aquest món és embargament a contemplar Déu e a considerar en sa alta virtut, per açò desemparrar lo món. Amb mi port en los munts ço que he après, e vull ésser solitari per ço que no haja null embargament a amar, a conèixer, loar e beneir Déu ab ço que he après en lo món. Aquesta és, sènyer, la pus principal raó per què jo leix lo món.⁶

Aquesta serà la inspiració dels lul·listes mallorquins, al llarg del segle XIV. S'hi jugaven una concepció sobre l'accés a Déu i sobre la missió. La vida ermitana no era solament un estil de vida, per admirable que fos. Afegim que, a diferència del que esdevé amb els altres sistemes teològics, el lul·lisme propicia un estil de vida per desenvolupar-lo fins a la plenitud. Els altres sistemes deixen intacta la vida de les persones.

Diríem que Llull, ben informat de la història de la vida eremítica i cenobítica, tenia present que els primitius ermitans es caracteritzaven més per les austeritats i penitències.⁷ Ell assumia les privacions de la solitud, mentre exalçava la contemplació de Déu com a valor suprem. En aquest sentit, Erhard Wolfram Platzeck ha proposat l'estil eremític que va idear Ramon Llull com a model de la vida religiosa catòlica.⁸ D'aquí que Platzeck

⁵ *Llibre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna*, V, cap. XCVIII, dins *Obres essencials* (en endavant abreviam com a OE), I, Barcelona: Selecta 1957, pág. 259.

⁶ *Llibre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna*, I, cap. VII, OE, I, pág. 138. Vegeu, PLATZECK, «La vida eremítica en las obras del Beato Raimundo Lulio», pág. 68, amb diversos textos sobre la pretensió o intenció absoluta de l'ermità per contemplar i amar Déu. Vegeu, també, pág. 72-73, on cita el text que hem transcrit. Vegeu, *Liber de participatione christianorum et saracenorum*, ?.

⁷ RAMON LLULL, *Doctrina pueril*. De les VII Arts, c. 82, 1-2, dins *Obres de Ramon Llull*, I, *Doctrina pueril. Llibre de l'Orde de cavalleria. Llibre de clerecia. Art de confessió*. M. OBRADOR BENNÀSSAR, (ed.), (Comissió Editora Lulliana. Edició facsimil), Palma de Mallorca 1906; Palma: Miquel Font 1986, pág. 152. Recalca el caràcter absolutament contemplatiu de la vida ermitana. El seu lloc primitiu foren les muntanyes. En aquella etapa era molt forta l'austeritat en el menjar i en les penitències corporals, i no esmenta la fontana.

⁸ Erhard Wolfram PLATZECK, «La vida eremítica en las obras del Beato Raimundo Lulio», *Revista de Espiritualidad*, I (1942), 61-79; 117-143.

no veu en Llull dos fonaments per a l'ideal lul·lià, el de la vida contemplativa i el de l'activa, sinó que de la contemplació sorgeix com a fruit natural la vida activa,⁹ o missió.

La reiteració d'una tríada de condicions de la natura per tal que hom descobreixi l'ambient adequat per a l'ermita és significativa. L'ermita se situa en una muntanya alta, amb possibilitat d'habitatge i prop d'una fontana.¹⁰ Era una manera de valorar la creació, la seva bellesa i la seva harmonia, la qual cosa l'acostava a les dues altres religions, el judaisme i l'islam.¹¹

Si l'objectiu de la contemplació lul·liana és prou clar, tanmateix la insistència en l'ambientació, enmig de la natura, esdevé una referència imprescindible i mesella de contingut. La triple exigència per a la contemplació conté una crida a la compenetració amb la natura, com un indicador vers l'ideal més alt, com a compenetració amb la frondositat de la terra i com a expressió de la bellesa còsmica. L'estètica lul·liana demana el respecte a la creació. Així, la natura dóna llibertat a la seva veu que crida el Creador:

E quan Fèlix fo lla vengut, ell viu que en una bella praderia on havia molts arbres, estava lo filòsof prés d'una bella fontana; e aquell filòsof tenia un libre en lo qual legia [...]. Seïa lo filòsof sots un bell arbre carregat de fulles e de flors; e una bella fontana regava aquell arbre, en lo qual havia molts d'aucells, qui dolçament cantaven. Segons la disposició de l'arbre, e de la font, e dels aucells, contemplava lo filòsof la granea e la bonesa de Déu, qui en aquell arbre representaven per manera de creador e de creatura.¹²

No solament les criatures condueixen al Creador, sinó que el Mestre també condueix que l'home es demani pel sentit de les coses creades. La seva visió també és inclusiva, en el sentit que la creació cobra un sentit:

Fill –dix l'ermità– per ço com enfre les gents ha granea de desconeixement e de defalliment, som jo vengut estar en est ermitatge, per tal que no veja la desconexença e lo malvat capteniment de les gents,

9 PLATZECK, «La vida eremítica en las obras del Beato Raimundo Lulio», pàg. 71.

10 Vegeu el pròleg al *Libre que és de l'orde de cavalleria*, dins OE, I, pàg. 526-527. Aquí, en lloc de la muntanya posa un prat i un arbre molt alt. Vegeu la tríada a *Llibre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna*, I, cap. VII, pàg. 139. També, el cap. V, pàg. 132-133, on remarca més el caràcter penitencial. Aquests textos ja foren transcrits per Bartomeu GUASP GELABERT, *Eremitismo luliano y La Virgen entre los eremitianos mallorquines*, (Biblioteca Balear), Palma 1952, pàg. 13-50.

11 GAYA ESTELRICH, *Ramon Llull*, pàg. 25; ID., *Raimondo Lullo. Una teologia per la missione*, (Eredità medievala, 02/20. Jaca Book), Milano 2002, pàg. 121.

12 *Libre de Meravelles*, I, cap. 1, dins OE, I, pàg. 360 i 361. Ja va atendre aquestes circumstàncies ambientals PLATZECK, «La vida eremítica en las obras del Beato Raimundo Lulio», pàg. 77-78.

qui és tan gran que torba a hom enteniment e memòria, e fa a hom haver mala volentat e desordonada. E per acò joestic en est desert contemplant Déu, e considerant en les coses que són creades, ne per què són creades; e de ço a contemplar e a considerar com en gran benança e alegrement.¹³

Al llarg del segle XIV l'eremitisme lul·lià va traçar tot un itinerari pels pujols mallorquins continuat, en segles posteriors, pels santuaris. Aquest itinerari, per la seva compenetració amb el sentit espiritual i la secular harmonia amb la natura, s'ha convertit en un patrimoni vertebrador del poble mallorquí. Llull mostra descriptivament l'encís i fins i tot indica com l'ecologia configura amb plenitud la persona humana, perquè la reconcilia amb la natura. Periòdicament les viles i els pobles de Mallorca, amb les romeries i celebracions, segueixen reforçant el teixit religiós i cultural tradicional que els vincula a aquestes ermites i aquests santuaris. El seu influx transcendeix la força religiosa que els va congriar.

11

Els ermitans mallorquins al llarg del segle XIV

Si entrem en el lul·lisme, a partir de la mística i de la contemplació, no podem defugir el corrent de l'eremitisme, malgrat que no sembli tan clar que, des del segle XIII fins als nostres dies, sigui un fet històric el de la continuïtat de la vida ermitana a Mallorca. Per raons cronològiques prescindiré de la forma eremítica institucionalitzada des del segle XVII en la congregació mallorquina dels Ermitans de Sant Pau i Sant Antoni. Parlar d'una presència ininterrompuda de la vida ermitana ens obliga a suposar, com Mn. Bartomeu Guasp ho va insinuar, que ja abans de Ramon Llull havia existit qualche ermità a l'oratori de Santa Anna d'Alcúdia, però la documentació que adduï no és gens fiable.¹⁴ Per això em sembla que, amb Terrassa¹⁵ i Hillgarth, cal reconèixer que el primer ermità mallorquí conegut va ser Ramon Llull.¹⁶

Ara bé, no sembla coherent fer una història a partir d'una certa mena d'il·luminisme, com si Llull de cop i volta tragués del no-res la vida ermitana a Mallorca. Llull passà per un profund trasbalsament. D'acord.

13 *Libre de Meravelles*, VIII, cap. 94, dins OE, pàg. 472.

14 Pedro VENTAYOL SUAU, *Historia de la muy noble, leal, ilustre, invicta, etc., Ciudad Fidelísima de Alcudia desde los tiempos preshitóricos hasta nuestros días*, II, Palma de Mallorca 1928, pàg. 38, dona notícies poc fiables, per ara. Guasp també fa una lectura esgarrada i anacrònica, quan duplica un fra Romeu Burguera, a Felanitx, en un document de 1348, essent així que fra Romeu Sabruguera, havia mort l'any 1313, com ho havia mostrat Cosme BAUZÀ Y ADROVER, *Historia de Felanitx*, Felanitx 1922, pàg. 28.

15 Juan MUNTANER BUJOSA, «Ermitas y Ermitaños», BSAL 28 (1939-1943), 460, on cita un text de l'esmentat paborde.

16 HILLGARTH, «Some Notes», pàg. 301.

Però si va pujar a la muntanya de Randa, va ser perquè tenia una certa idea que allà dalt trobaria una forma de passar-hi una temporada, llarga o curta. Ell era un burgés ric, avesat a ser servit. Hom pot improvisar la vida un dia o dos, però no una temporada. A la muntanya de Randa no just hi devia haver ja un caminó per pujar-hi, sinó que Ramon devia conèixer que altres ja s'hi havien retirat i que allà podia disposar de qualche cova adaptada per a habitatge, i de certs recursos per alimentar-se. La visita a les propietats familiars, a la falda de la muntanya de Randa, tal vegada li donà l'oportunitat de pujar per aquells caminons, i és possible que s'informàs que s'hi havien excavat aljubs, perquè gairebé no hi ha fonts. Podia saber que hi ha mode de refugiar-se prop de Cura. A Gràcia i a Sant Honorat, mirant el migjorn, hi ha covals fàcilment adaptables. Enmig de tot, aquesta orientació cap a migjorn, a Mallorca, és la més comfortable per als habitatges.

¹² Una altra cosa és la provisió d'aliments, prevista per Llull.¹⁷ Per aquestes circumstàncies, amb una mica de sentit pràctic, hem de postular que Llull no va pujar sol ni a peu a Randa i, a més, degué seguir la petja de qualche ermità que hi menàs o no una vida organitzada. Llull no va partir a aquell puig per fracassar i davallar decebut. Que els noms dels que foren els primers ermitans randins romanguin dins les boires, que tantes vegades coronen aquells pujols roquers, és una de tantes comprovacions que podem acceptar sense que ens caigui damunt la sensació d'haver perdut el temps. Per tant, crec, Llull no és el primer ermità mallorquí, encara que sigui el primer del qual coneixem l'existència i el nom.

Si hom té present aquest fet, evitarà l'anacronisme històric d'aplicar als ermitans primerencs les formes més modernes de l'eremitisme mallorquí, més tost laïcal i format per persones senzilles i culturalment no gaire remirades, que contrasten amb la passió per la cultura de Llull i la d'altres ermitans posteriors que coneixerem. L'ermità, observà Platzeck, segons Llull, és una persona madura i generalment entesa en teologia.¹⁸ Per tant, a Mallorca coneixem dos estils de vida ermitana. El més antic, propi de persones cultes i sovint preveres, i el més recent, amb marques cenobítics, que adopten persones de formació més senzilla. I no cal comparar-los, perquè no tindria sentit.

És Llull qui ens permet conèixer el ritme de vida ermitana, que pogué també experimentar ell mateix i que devia tenir contactes i contaminacions

¹⁷ *Llibre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna*, I, cap. V, pàg. 134.

¹⁸ PLATZECK, «La vida eremítica en las obras del Beato Raimundo Lulio», pàg. 142.

d'altres assajos, com podien ser els del beguinatge masculí i femení. En primer lloc, resalta la compenetració de l'ermità amb el medi en el qual s'ha retirat. Això contrasta amb l'ascètica de la *Devotio moderna*, que renuncia constantment a la natura. L'ascètica practicada per la vida religiosa i ermitana dels segles XVI-XX depenia molt de la *Devotio moderna*,¹⁹ per la qual cosa l'eremitisme mallorquí modern no és tan proper al beat Ramon.

L'ermita de Llull

Aquestes consideracions no parteixen solament de qualche historiador del segle XXI. També les va plantejar Ramon Llull quan, en el seu somni, imaginava l'ideal al qual aspirava el papa Blaquerna, en decidir renunciar al papat, per tal que

feés tots jorns oració e que hagués vida contemplativa, en la qual pregàs que Déus mantengués l'ordenament de la cort.²⁰

Encara que sigui provisionalment, prenguem aquestes paraules com a formulació de l'aspiració que mou l'ermità lul·lià. Vora l'oració i la contemplació, hi ha la intercessió missionera. La mateixa opció per la solitud era mostra d'una vida penitencial, a la qual, per ser perfecta, no li eren necessaris altres additius ni privacions.

Vençudes les resistències dels cardenals, el papa Blaquerna pogué veure realitzada la seva més fonda aspiració, que no tingué res d'improvisació. Al propòsit immediat de Blaquerna, d'«anar a cercar mon ermitatge», els cardenals reaccionaren oferint-li un succedani, quan li proposaven que tenia l'oportunitat de retirar-se amb els solitaris dels voltants de Roma.²¹ Però no era aquest eremitisme semiurbà el que volia Blaquerna. D'aquí que, aquells eclesiàstics

trameteren missages per les selves e per los alts munts per encercar un loc covinent en lo qual pogués estar Blaquerna; e en una alta muntanye on havia una esgleia ermitana, prés d'una fontana, aparellaren com Blaquerna hi pogués habitar, e ordenaren que un monestir que era al peu de la muntanya degués proveir Blanquerna a ses necessitats tots los dies

19 Josep AMENGUAL I BATLE, Joaquim Rosselló, Miquel Maura, Miquel Costa. *Mig segle de bisbes mallorquins (1898-1947)*. (Maregassa 21. Leonard Muntaner), Mallorca 2011, pàg. 65-124: «Dues espiritualitats i mig segle de bisbes mallorquins». Els tres personatges dels quals tracta el llibre són fruit d'aquesta ascètica. Però, el P. Rosselló, admirador i lector de les místiques medievals, i terciari franciscà, llegia el Càntic dels Càntics, i Mn. Costa havia entrat en contacte amb el món universitari i de la creació literària, per la qual cosa, la natura, la pàtria, i el fet cultural els acostà a la creació.

20 *Llibre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna*, V, cap. XCVI, pàg. 257.

21 *Llibre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna*, V, cap. XCVI, pàg. 257. PLATZECK, «La vida eremítica en las obras del Beato Raimundo Lulio», pàg. 121, suggereix la possibilitat que Llull tingués presents els ermitans de Sant Elies, prop de la basílica de Sant Anastasi de Roma.

de Blanquerna.²²

El nou papa volgué assegurar-se que Blaquerna habitaria una ermita adient. En efecte,

en aquella habitació hac una font molt bella e una capella anciana, e hac una cel·la molt bella. Aprés, luny d'aquella capella un miller, hac una casa on estegués un home qui servís Blanquerna e qui li aparellàs de menjar.²³

No quedava res a la improvisació. D'aquí que la retirada de Ramon a Randa no degué ser tan sobtada ni realitzada sense una certa preparació. Llull no cercava la incomoditat, sinó una vida penitent en la solitud per a la contemplació.

Blaquerna, després del sol post, pujava al terrat que hi havia sobre la cel·la, i contemplava el cel i els estels, experiència que repetia a mitjanit.²⁴ El treball a l'hort, a més d'altres utilitats, servia perquè «sa persona n'hagués major sanitat». I recreava les seves forces amb el repòs de la feina. La natura encisa l'ermità, el qual sap contemplar Déu en les muntanyes i en les valls.²⁵

L'oració litúrgica compassava la jornada, i la contemplació i els plors omplien llargues estones de la diada. És prou significatiu que vincula la contemplació a dues de les seves magnes obres, de contingut i de valor desiguals, però cabdals, com són, per aquest orde, el *Libre de Contemplació*, i les Escriptures. Just aquesta proposició ens fa pensar en l'alta cultura de Blaquerna, car ni el llibre de Llull és senzill ni les Escriptures corrien tan fàcilment en català, motiu pel qual cal presumir que l'ermità s'havia familiaritzat amb el llatí. El que importa és que Llull no proposa una lectura de poca volada. Reflecteix una vida ermitana culta.²⁶

Altres vegades proposa seguir el *Libre de Amic e Amat*, com ho mostra el *Libre de Contemplació*.²⁷

L'estil d'aquesta vida espiritual harmònica, segons Llull, esdevenia una força que irradiava un poder d'atracció irresistible, car venien en aquell lloc homens e fembres qui trobaven Blanquerna en sa

22 *Llibre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna*, V, cap. XCVI, pàg. 258.

23 *Llibre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna*, V, cap. XCVI, pàg. 258.

24 *Llibre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna*, V, cap. XCVIII, pàg. 259.

25 *Llibre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna*, V, cap. XCVIII, pàg. 259.

26 PLATZECK, «La vida eremítica en las obras del Beato Raimundo Lulio», pàg. 142.

27 *Libre de Amic e Amat*, pròleg. Vegeu el *Llibre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna*, V, cap. XCIX, pàg. 260.

oració e contemplació.²⁸

És indubtable que Ramon Llull va experimentar temporalment aquesta forma de vida espiritual i que també la va descriure en les seves obres. Possiblement no feia altra cosa que idealitzar les experiències que ja existien abans d'ell a Mallorca. Que Llull fos un geni no ha de conduir a bastir tota la història com si abans d'ell Mallorca fos un ermàs espiritual. Els conquistadors i els repobladors eren persones adultes, que tenien les seves tradicions i les pròpies experiències espirituals. Eremitisme, beguinisme, franciscanisme, vestigis difuminats de catarisme, etc., s'alenaven en el clima espiritual d'aquella Illa.

Ara bé, aquesta experiència ermitana fou passatgera en Llull; però el seu influx va ser enorme, de la qual cosa el títol de l'estudi de Hillgarth en dóna una prova fefaent, quan al·ludeix als ermitans lul·lians que, evidentment, l'imitaren, realitzaren els seus projectes o empraren les seves obres. És una vida ermitana espiritualment lul·liana, i no solament devocionalment, com pot ser-ho la dels ermitans moderns.

15

L'escola de Ramon Llull i els orígens del lul·lisme mallorquí

Els germans Carreras i Artau varen distingir tres direccions en el lul·lisme. La polèmico-racionalista, la lògico-enciclopedista i, la tercera, la mística, que era presentada com la fonamental i perdurable, encara que no sempre prou reconeguda en el seu valor.²⁹ A les tres esmentades orientacions, hi hem d'afegir la central, que és la missionera, que a vegades pren un caire bel·licós, quan tardanament i ocasionalment proposa recórrer a les armes, i en altres ocasions es decanta per l'orientació pastoral o popular, que Llull va encetar sobretot a partir de 1312.

Ateses aquestes possibilitats, podem seguir donant per bona la interpretació segons la qual el beat Ramon Llull no va tenir deixebles a Mallorca?

La resposta que ignoràs que Llull i els seus darrers col·laboradors són a l'origen del lul·lisme literari a Mallorca ometria el reconeixement d'unes informacions plausibles i n'arraconaria d'altres que pertanyen a la interpretació més immediata dels textos que coneixem. Certament,

28 *Llibre d'Evast e d'Aloma e de Blanquerna*, V, cap. XCVIII, pàg. 259. Vegeu les repetides al·lusions a aquests textos a les obres de Bartolomé GUASP GELABERT, *Eremitismo luliano y La Virgen entre los ermitaños mallorquines*, (Biblioteca Balear 23), Palma: Editorial mallorquina de Francisco Pons 1952, especialment a les pàg. 13-113.

29 Tomàs i Joaquim CARRERAS I ARTAU, *Historia de la filosofía española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, II, (Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales), Madrid 1943, que citaré per l'edició facsimil, Institut d'Estudis Catalans - Diputació de Girona. Barcelona-Girona, 2001, pàg. 11.

el primer lul·lisme mallorquí no va ser universitari, entre altres causes, perquè les circumstàncies de Mallorca no ho permetien. Però va marcar una espiritualitat vinculada a la lectura de les obres de Ramon. Probablement no sabrem mai quin va ser l'èxit dels seus darrers escrits més pastorals i populars, perquè aquesta mena de literatura és molt fràgil i el seu rastre es perd. El que sabem és que les grans obres del Mestre tingueren qualche lector a Mallorca.

En efecte, el que podem comprovar és com cap al tard de la seva vida, Llull va allargar les darreres estades a Mallorca, durant les quals va capgirar els destinataris dels seus escrits. També les seves obres adoptaren un format divers. Són més curtes, prenen un llenguatge pedagògic i pastoral, perquè eren destinades a un públic més receptiu. Prou anys havia gastat banalment amb les seves anades a les corts de papes, cardenals i bisbes, o a les dels reis i prínceps. Tampoc la universitat de Paris no havia escoltat el seu missatge ecumènic.

Aquest canvi que va promoure Llull, dedicant-se a noves vocacions que el seguissin, va ser ben observat, al cap d'una quarantena d'anys, per l'inquisidor Eimeric. Diguem-ho ja: Llull, en vida, no va ser perseguit mai. Qualque mirada de reüll sembla que el va fitar, com podia ser la de l'agustinia de visió estreta Agostino di Ancona, conegut com a Agostino Trionfo.³⁰ Amb tot, va ser l'inquisidor gironí i dominic, Nicolau Eimeric, qui va trobar com a pretext per combatre Ramon Llull el fet que, entre ells, no hi havia doctors en teologia. Ni tan sols Ramon ho havia estat. Aquesta feblesa en la titulació universitària jugava en contra del nou Mestre. L'inquisidor va arrabassar una butlla papal contra Llull (1376) i emprengué de forma declarada els seus atacs contra els lul·listes, que foren declarats i sistematitzats una vintena d'anys més tard. El temps no passava vanament.

Eimeric no es féu present a Mallorca, on els seguidors de Llull no eren universitaris, sinó que va organitzar el seu combat contra els lul·listes valencians, alguns dels quals són prou coneguts. No en mancaven alguns que, a més, eren admiradors de l'altre personatge força qüestionat per la Inquisició, Arnau de Vilanova. Tanmateix consider ben aplicable a l'Illa allò que, amb una certa retòrica, devia inflar Eimeric, en el *Dialogus contra lullistas* (1389), quan mostra la força dels deixebles lul·lians en general. La

30 AGOSTINO DI ANCONA, AGOSTINO TRIONFO, *Tractatus contra divinatores et sompniatores*, editus a fratre Augustino de Ancona Ordinis Fratrum Heremitarum Sancti Augustini, Pierangela GIGLIONI (intr., ed.), (Institutum Historicum Ord. S. Augustini. Romae), dins *Analecta Augustiniana*, 48 (1985), 7-111.

base social del lul·lisme a València era aquesta:

Molts mercaders, sabaters, sastres, artesans, bataners, fusters, argenters, ferrers, teixidors, adroguers, homes no avesats a les lletres, de criteri reprovable i sense respecte per la veritat, ara procuren temeràriament d'oposar-s'hi, airejant amb molta xerrameca que la doctrina del dit Ramon Llull és bona i santa, catòlica i vertadera, perquè li fou revelada tota de viva veu per nostre senyor Jesucrist.³¹

Eimeric atacava els lul·listes perquè no eren universitaris, però Bernat Garí havia emprat ploma i paper per defensar Arnau de Vilanova i Ramon Llull. L'inquisidor remarca que els lul·listes pertanyien als oficis i a les professions més esteses i dinàmiques d'aquella societat burgesa. Malgrat aquesta acusació molt lleugera, hem de retenir que els seguidors mallorquins de Llull havien estat reunits i acompanyats pel Mestre, el qual seguia present amb un bagatge literari que oferia recursos espirituals i intel·lectuals per a donar continuïtat al seu ideal reformador. Tots aquells oficis i professions dels lul·listes valencians tenien el seu paral·lel a Mallorca.

D'aquí que creiem que les vocacions al lul·lisme sorgiren de la societat mallorquina, força complexa, com la que presenta Eimeric a València. I, no ho oblidem, malgrat que no els esmenti Eimeric, proporcionalment hi hagué un bon nombre de preveres que s'encaminaren per aquesta experiència. És clar que, des d'aquest punt de vista, el poble menut encara no havia esdevingut lul·lista, com ho arribà a ser segles més tard, extensió del lul·lisme que no va minvar fins al trasbalsament de les revolucions del segle XIX.

La mostra plàstica d'aquest entusiasme universal és patent en la presència de la imatge del Beat en quasi tots els temples mallorquins, sigui en forma escultòrica o pictòrica. Que el culte i admiració s'havia popularitzat ho mostren el seguit de cobles que els bàndols lul·listes i antilul·listes declamaven o cantaven. Els seus partidaris solien acabar les seves proclames amb un "visca el beat Ramon Llull". Les gloses i els pasquins contra els contraris es difonien, com també s'escampaven les pròpies teologies. Ara bé, al segle XIV, encara no som en aquest estadi.

He posat en primer lloc els mercaders entre els lul·listes, no tant perquè cregui que d'entre ells en sortissin molts d'ermitans, sinó perquè eren els que tenien més oportunitats de relacionar una riba de la Mediterrània occidental amb l'altra. Eren els grans difusors de la cultura i dels corrents d'espiritualitat, com ho he intentat repetir, car sovint hom pondera la

31 Nicolau EIMERIC, *Diàleg contra els lul·listes*, pàg. 28. Citaré aquest escrit de forma completa a la nota 102.

capacitat mercantil de Mallorca del segle XIII, com si fos un fenomen merament econòmic. Uns dels consumidors de llibres, a l'Edat Mitjana i Moderna mallorquines, varen ser els mercaders, excel·lents transmissors de cultura.³² De la mar ligure arribaren els Frares de la Penitència i els Humiliats, al segle XIII. Mercader ligure era el protagonista de la disputa amb els jueus, Inghetto Contardo, pel 1286. Quan els primers foren suprimits i després que els espirituals foren inquisitorialment anorreats, arribà el temps de Ramon Llull. Encara no era el temps del lul·lisme declarat, sinó del que s'havia congriat com una espiritualitat, és a dir, plasmat en vida, i en vida eremítica.

Per al servei d'aquests possibles entusiastes de Llull, tenim ben documentada la tasca de Guillem Mestre, com a copista i traductor de les obres lul·lianes, el qual, encara l'any 1316, i abans de la mort del Mestre en temps del bisbe Guillem de Vilanova, des de l'Escola de la Seu, va promocionar les obres lul·lianes.³³

En efecte, Llull va fer deixebles a Mallorca, algun dels quals, quasi vint anys abans de la seva mort, com Guillem Pagès (Mallorca, entre els segles XIII-XIV), pel 1280 havia copiat el *Llibre de contemplació*,³⁴ però no hi ha constància que fos el traductor de diverses obres lul·lianes al llatí, en el mateix any de la mort de Llull, 1316. Qui signa com a traductor és un altre Guillem, de cognom Mestre: *Guillelmus magistri presbiter regens studium grammaticale capituli Maioricarum*. Així apareix a l'únic manuscrit del llibre *De quinque principiis*,³⁵ i en el colofó del *De secretis sanctissime Trinitatis et Incarnationis*,³⁶ que per la seva importància transcrivim en la traducció catalana moderna:

A honor i glòria del Senyor nostre Jesucrist, Ramon acabà aquest llibre en la ciutat de Mallorques el mes de setembre, en l'any 1312 de l'encarnació de Jesucrist.

Ramon Llull traduí aquest llibre en romanç a partir de la redacció en àrab que havia fet el dit any. El prevere Guillem Mestre, director de

32 Jocelyn Nigel HILLGARTH, *Readers and Books in Majorca. 1229-1550*, I-II, Paris: CNRS 1991, pàg. 892, a l'Índex I.

33 Albert SOLER, «L'escriptura de Guillem Pagès, copista de manuscrits lul·lians», dins *Studia Lulliana*, 44 (2004), 110, amb referència a Guillem Mestre.

34 HILLGARTH, *Ramon Llull i el naixement del lul·lisme*, pàg. 177; Íd., HILLGARTH, *Readers*, II, pàg. 406. Signava com a *Guillelmus Pagesii, presbiter*. Vegeu més precisament, Albert SOLER, «Espiritualitat i cultura: els laics i l'accés al saber a final del segle XIII a la Corona d'Aragó», dins *Studia Lulliana* 38 (1998), 3-26; Íd., «L'escriptura de Guillem Pagès, copista de manuscrits lul·lians», dins *Studia Lulliana* 44 (2004), 110; Íd., «Difondre i conservar la pròpia obra: Ramon Llull i el manuscrit lat. Paris. 3348A», dins *Randa*. 54. *Homenatge a Miquel Ballori* 7, (2005), 5-29; Íd., «Estudi històric i codicològic dels manuscrits lul·lians copiats per Guillem Pagès (ca. 1274-1301)», dins ATCA 25 (2006), 229-266.

35 HILLGARTH, *Ramon Llull*, pàg. 178, nota 43.

36 HILLGARTH, *Ramon Llull*, pàg. 178, nota 43.

l'estudi de gramàtica del capítol de Mallorca, va traduir el present llibre de romanç al llatí, en l'esmentada ciutat, el mes d'abril de l'any del Senyor 1316, de l'encarnació del nostre Senyor Jesucrist. Donem-ne gràcies a Déu.³⁷

Ara bé, Guillem Mestre,³⁸ que res no té a veure amb una escola d'arts fundada per Llull,³⁹ és una peça cabdal en el lul·lisme, no solament mallorquí, poc conegut, sinó que la seva tasca té un abast general. Llull, en les darreres estades a Mallorca, de notable durada, havia disposat per al servei dels seus deixebles illencs una sèrie d'escrits, traduïnt-los al català, que Mestre rellançava poc després vers un públic més llunyà i que parlava altres llengües, quan en feia la versió llatina. Amb la seva col·laboració amb Ramon Llull promocionava el lul·lisme pastoral o popular que segles més tard vertebraria Mallorca.

A Hillgarth, la vinculació entre els dos preveres de nom Guillem li sembla massa llunyana. Són 36 anys els que passaren entre les notícies sobre la tasca copiadora de Pagès i la traductora de Mestre, anys que corresponen als d'una afavorida generació dels segles XIII i XIV, si tenim present que les expectatives de mitjana de vida no hi devien arribar.

D'altra banda, els dos Guillems mostren que, en el clergat ciutadà, hi havia una simpatia per Llull. Si hi hagué algú entremig, no ho sabem, però ni Pagès degué finir la seva còpia en poc temps, ni Mestre va néixer ensenyat. Per tant, algun tipus d'instrucció i d'introducció a les idees lul·lianes existia a Mallorca.

Els dos Guillems són com a dues fites que marquen un període de temps interessant, durant el qual qualque cosa es movia entorn de Llull, el qual s'afanyà per divulgar el seu projecte. En efecte, no just la seva obra sobre la conquesta de Terra Santa és ben assequible a un lector no erudit, sinó que en va compondre moltes altres. En concret, ens referim als sermons sobre els manaments i els sagraments, redactats a Mallorca entre els anys

37 RAMON LLULL, *Darrer llibre sobre la conquesta de Terra Santa*, pàg. 127. L'obra sencera és traduïda a les pàg. 115-127.

38 HILLGARTH, *Readers*, I, pàg. 195, nota 28, sobre la precisió que fa que Mestre sigui llinatge i no ofici. L'existència d'aquest llinatge a Mallorca per aquelles dates és ben clara, i fins i tot podriem aventurar que un Guillem Mestre i la seva muller Eliscenda, entre altres, tingueren un fill Guillem, que podria ser el traductor de Llull, segons la donació documentada per Pau MORA - LORENZO ANDRINAL, *Diplomatari del Monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca*, I: 1232-1360. *Abaciologi*, Palma de Mallorca 1982, doc. XXIX, 06-02-1314, pàg. 644, on consta la signatura de *Guillemi Magistri*. Les persones que posseïen la quantitat de béns que esmenta la donació podien saber lletra per ser capaços de signar un document semblant. Que el fill petit fos prevere, no té res d'estrany.

39 CARRERAS ARTAU, *Historia de la filosofía española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XVI*, II, pàg. 16, ja presentava dubtes sobre la creació per Llull d'una càtedra de gramàtica, a l'Escola d'Arts que ell hauria fundat a Mallorca entre els anys 1311-1312 i molt menys fonament té que fos regida per Guillem de Vilanova, que seria el que aleshores era bisbe de Mallorca (1304-1318), com deduiriem de Sebastià TRIAS, «Pagès, Guillem», dins GEM, 12 (1989), 139; tanmateix, l'anònim autor de «Vilanova, Guillem de», dins GEM, 18 (1989), 178-179, no esmenta per res aquesta escola.

1312 i 1313, que són d'un estil inconfusiblement lul·lià. Un rector o vicari contemporani els podia repetir, i que més volien! L'esquema és tan senzill i repetitiu que hom el pot assimilar aviat. Amb aquesta producció escrita, Mestre Ramon havia penetrat en un gènere literari prou interessant, que convindrà estudiar més, per tal de veure si hi trobam un gual pel qual el lul·lisme popular o fins i tot eremític s'hagués pogut expandir.

Retornem a la tasca de Guillem Mestre, que es degué integrar en el pla que deixava establert Ramon Llull en el seu testament, segons el qual s'havien de treure còpies dels seus darrers llibres en romanç i en llatí, i unes s'havien d'enviar a París i les altres a Gènova.⁴⁰ Per tant, Mestre no hauria actuat fora un programa.

Aquesta vulgarització per si mateixa es ben significativa. El projecte de Llull declaradament s'havia d'estendre a un nou públic. No és just en el seu contemporani testament on pensava en persones senzilles i compromeses en la reforma de l'Església, com ho eren les terceroles franciscanes, ans també Llull, amb el seu projecte reformador, sortia del món dels savis i dels eclesiàstics per adreçar-se a tothom. Aquesta darrera etapa de la seva creació intel·lectual tenia uns nous horitzons: el poble senzill. Aquesta opció tenia unes conseqüències metodològiques i de llenguatge. Per això encetava nous continguts i adoptava un nou gènere literari, el dels sermons.⁴¹ De les altes consideracions del *Llibre de contemplació*, davallava a l'exposició de qüestions quotidianes, com eren les que expliquen el Decàleg i els sagraments de l'Església catòlica. Ramon exposa el seu projecte final en aquests termes:

Ens disposam a escriure tots aquests sermons, evitant subtiletes per tal que la gent els pugui entendre. Un sermó que no és entès, ni és útil ni profitós.⁴²

L'ordre singular que introdueix en el «Llibre dels set sagraments de la santa Església»,⁴³ immediatament després del baptisme posa el matrimoni,⁴⁴

40 MORA-ANDRINAL, *Diplomatari*, I: 1232-1360. *Abaciologi*, Palma de Mallorca 1982, n. 165, pàg. 441-442. J. N. HILLGARTH, *Diplomatari lul·lià: documents relatius a Ramon Llull i a la seva família*, Traducció de documents a cura de L. CIFUENTES, (trad.), (Col·lecció Blanquerna, 1), Universitat de Barcelona - Universitat de les Illes Balears. Barcelona 2001, núm. 44, pàg. 87-89.

41 Josep PERARNAU, «El lul·lisme de Mallorca a Castella a través de València. Edició de l'Art abreujada de Confessió», dins ATCA, 4 (1985), 83, al·ludeix al fet que durant aquesta estada a Mallorca Llull va fer 180 sermons.

42 *Llibre de sermons sobre els deu manaments*. Introducció, dins el volum RAMON LLULL, *Darrer llibre sobre la conquesta de Terra Santa*, Jordi GAYÀ (intr.), Pere LLABRÉS, (trad.), (Clàssics del Cristianisme, 91), Barcelona: Proa 2002, pàg. 131.

43 Dins el volum RAMON LLULL, *Darrer llibre sobre la conquesta de Terra Santa*, pàg. 167-187.

44 Dins el volum RAMON LLULL, *Darrer llibre sobre la conquesta de Terra Santa*, pàg. 169-170, per al baptisme i 171-173, per al matrimoni. Que aquest ordre no és casual, ens ho mostra en parlar del sagrament «del prevere» o de l'orde ministerial, pàg. 180, on el torna a repetir.

seguit de la confirmació. Probablement l'ordre de l'exposició correspongui al de la comprensió, de manera que Llull escrivia per al seu laïcat i per a tots els cristians, encara que les exhortacions als preveres són les més incisives i repetides.

Un canvi d'escenari: 1316

Probablement Ramon Llull morí pel març de l'any 1316. Era al llarg d'una vacant a la seu romana, establerta a Avinyó, que durava prop de dos anys. Fins a l'octubre d'aquell any Joan XXII (1316-1334) no arribaria a Avinyó. Havien passat prop de trenta mesos de vacant. El nou papa, de vida austera, serà un dels aferrissats perseguidors de tota pretensió de reforma, sobretot si prové dels que menen una vida de pobresa i del franciscanisme, mentre que es va mostrar proper als frares predicadors.

Aquests fets no foren sense incidència a Mallorca. Els papes d'Avinyó forçaren una marxa centralitzadora de l'Església, que inclou la substitució d'una certa eclesiologia, inspirada en la teologia de l'església local, per una política centralitzadora. D'aquesta manera, varen supplantar el sistema d'elecció dels bisbes, reordenat feia un segle i mig pel concili del Laterà III (1179), cànon 3,⁴⁵ i, més recentment, pel concili del Laterà IV, en el cànon 26.⁴⁶ L'elecció corresponia als capítols de la Seu, i el bisbe elegit era confirmat pel metropolità. Com que Mallorca era una seu exempta, el bisbe electe es presentava al papa. És el que degué presenciar Llull l'any 1266, quan fou elegit Pere de Morella:

Enaprés viu un bisbe qui anava ab gran res de gents a Roma per empetrar que fos confermat per l'apostoli.[□]

Fins aleshores, pel que sembla, els bisbes de Mallorca sortien del presbiteri barceloní o del d'altres bisbats del Principat. Joan XXII va capgirar el procediment canònic, establert per un concili, i, des d'aleshores, la cort papal avinyonesa, gens propensa a les reformes, va controlar millor la seu mallorquina, i les d'arreu del món llatí, destinant-hi el bisbe que millor convenia als seus interessos i als de la monarquia.

En efecte, als dos anys de l'adveniment de Joan XXII, va morir el bisbe de Mallorca Guillem de Vilanova (1303-1318). Per succeir-lo, sense cap mena de consulta canònica al Capítol de la Seu, va ser designat

⁴⁵ *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, J. ALBERIGO - J. A. DOSSETTI - P. P. JOANNOU-CL. LEONARDI - P. PRODI - H. JEDIN (eds.), (Istituto di Scienze Religiose), Bologna, ¹1973, pág. 212.

⁴⁶ *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, pág. 247-248. Vegeu, Jean GAUDEMET, *Les Elections dans l'Eglise latine des origines au XVIe siècle*, avec la collaboration de Jacques DUBOIS, André DUVAL, Jacques CHAMPAGNE, (Fernand Lanore), Paris 1979, pág. 185-190.

el primer frare, un dominic del Rosselló, Ramon de Cortsaví (1318-1321), antic professor a París. Dos rossellonesos més foren els que se succeïren a Mallorca, el prior general de l'Orde del Carmel, antic professor de París i inquisidor, Guiu de Terrena (1321-1332), presentat pel rei Sanç. De Terrena i el bisbe d'Elna, Berenguer Batle (1332-1349), l'any 1332, s'intercanviaven el respectiu bisbat. No perdem de vista que la proximitat geogràfica del Regne de Mallorca i la seu papal d'Avinyó era quasi immediata. Passar de l'espai geogràfic i polític a l'àmbit eclesiàstic no demanava més que una passa.

Ara ens correspon oferir una explicació mínima al fet que, a partir de 1316, just abans que començàs l'època dels bisbes rossellonesos-avinyonesos i que s'iniciàs el regnat de Jaume III (1324-1343 [+1349]), a la ciutat de Mallorca, no hi trobam més els deixebles de Llull, mentre que, al cap de

---

²² pocs anys que hi ha una nova política, la de Pere, i un nou estil episcopal, amb el mallorquí català Antoni de Collell (1349-1363) i el mallorquí Antoni de Galiana (1363-1375), els veiem escampats per les ermites foranes.

Com a referent comparatiu precisam que, en temps de De Terrena, els beguins foren perseguits, amb connivència de Jaume III, el qual prenia revenja contra el seu tutor i *fraticello*, l'Infant Felip.⁴⁷ No endebades Joan XXII (1316-1334) sabia, tant com el rei de Mallorca, que la corona mallorquina era encara en peu a causa del suport papal. D'aquí que la represàlia de Jaume III va ser una manera de pagar la protecció avinyonesa rebuda. Alguns dels beguins mallorquins passaren per la presó episcopal de Barcelona i per la papal d'Avinyó.

Els primers deixebles de Llull

Si bé la datació de les vocacions lul·lianes és molt imprecisa, sembla que hem d'admetre que hi degué haver una certa continuïtat entre la vida de Ramon Llull i les posteriors experiències lul·lianes. Pensam que, de part d'aquelles dones i d'aquells homes impregnats de l'esperit del beguinisme i dels grups dels anomenats espirituals, a més de seguir els ideals lul·lians, veieren que el podien imitar en la vida ermitana, que els conduïa a la recerca de nous espais físics menys exposats al control episcopal i al de la Inquisició, tan actius en la Ciutat, on aquells que es mostraven reformadors havien estat espoltrits, durant el primer terç del segle XIV, pel tàndem Guiu de Terrena, Jaume III i Joan XXII.

⁴⁷ A la inèdita *Història del cristianisme a les Balears*, tenim llargament estudiada aquesta persecució.

Malgrat que hi hagué aquest acorralament, sembla que la tasca pastoral de Llull, empresa amb intensitat entre la tardor i la primavera de 1312-1313, no va ser ofegada per les mesures repressores, car un cert franciscanisme tenia el lul·lisme popular, l'abast del qual no sabia precisar; però les mostres que donaré necessiten un suport humà més ampli que el del sol nombre dels ermitans que coneixerem. Aquests, com els pujols que els agombolaren, no passaren de ser l'expressió més vistosa d'un clima espiritual més ampli i popular.

D'aquesta faisó, mentre a Mallorca no era possible un lul·lisme teològic, a causa de la vigilància de la Inquisició i al protagonisme dels dominics en els estudis teològics, se'n congriava un altre que abocaria en un moviment d'espiritualitat difós mitjançant la còpia dels llibres de Ramon Llull i a través de la fuga d'un nombre imprecís de lul·listes de la Ciutat vers els pujols extraurbans i fins i tot a l'altra riba de Mallorca.

23

Per això, proposaria com a hipòtesi que, dins la segona meitat del segle XIV, a Mallorca es va respirar una nova mena de síntesi espiritual, que, per expressar-ho d'una manera simplificada, conjugava la pobresa franciscana i la contemplació lul·liana. Amb aquest bagatge prengué impuls un bon nombre de persones que va optar per defugir la conflictivitat eclesiàstica i es va retirar vers els pujols de l'Illa, on s'hi va escalfar l'obra espiritual de Ramon Llull.

En efecte, és un fet conegut que, quan Ramon va recalcar per darrer cop a Mallorca, entre el mes de juliol de 1312 i el de maig de 1313, el va ocupar el servei a un grup que bé podria ser adscrit al beguinatge. La tasca de Llull es va plasmar en la redacció d'unes deu obres que ens han arribat⁴⁸ i que degueren donar consistència espiritual als deixebles instruïts, malgrat que no fossin universitaris.

Ja hem recordat com en el seu testament va establir una deixa per a les dones de la Penitència,⁴⁹ que no pertanyien a cap ordre monàstic, sinó que hem de considerar com un grup de beguines que, de qualque manera, degueren sentir-se inspirades, protegides i, probablement, instruïdes per Llull. Aquestes dones, pel 1331, mantenien la seva cohesió de fet, quan foren objecte d'un altre llegat conegut.⁵⁰ Sigui dit tot això en el ben entès

48 Josep PERARNAU I ESPELT, «El lul·lisme de Mallorca a Castella a través de València. Edició de l'Art abreujada de Confessió», dins ATCA, 4 (1985), 61-172. Vegeu pàg. 83.

49 MORA-ANDRINAL, *Diplomatari*, n. 165, pàg. 441: *dominabus de Penitentia [...] decem solidos*. Cf. Josep ESTELRICH COSTA, *El monestir de Santa Elisabet. Beguïns, terceroles, jerònimes. Mallorca 1317-2000*, (Documenta Balear), Palma 2002, pàg. 37.

50 P. DE MONTANER, - M. M. RIERA FRAU, «Los Bennisser d'Alfàbia: del clan andalusí al llinatge catalán», dins *Homenatge a Antoni Mut Calafell*,

que mestre Ramon era més un inspirador que no un fundador i que, en conseqüència, el seu influx pogué ser desigual en els ermitans i ermitanes que sorgiren en aquella època.

El que ens cal és interpretar de qualque manera la continuïtat del beguinatge dins l'esperit franciscà i l'esclat de vida ermitana postlul·liana, que s'esllangueix a poc a poc al segle xv, tot i que, a Sant Honorat, encara donarà fruits ben coneguts.

L'any següent, a la darrera notícia sobre fra Garí, del qual parlarem seguidament, és a dir, l'any 1339, unes dames ja reben el qualificatiu de beguines. És ben possible que es tracti del mateix grup afavorit per Llull i per Bennàsser (1331). Va ser Francesc Sa Costa el qui, en el seu testament, va establir que volia ser enterrat a la casa franciscana de Mallorca i deixava llegats per a tal efecte i, també, 30 sous per a les senyores beguines.⁵¹ Sis anys més tard el ric mercader Ramon de Salelles, entre les moltes deixes a parròquies, convents, hospitals i santuaris, en fa una a les beguines del terç orde de Sant Francesc,⁵² que podrien ser les continuadores de les dones afavorides pel testament de Llull.

Emigració dels lul·listes universitaris

Retornem a la sort dels deixebles lletraferits de Ramon Llull.⁵³ Diguem tot d'una que els reis de Mallorca, començant per Jaume II, havien girat l'esquena al Mestre. A la mort del bisbe Guillem de Vilanova (1303-1318), un *praesbiter Maioricensis*, Bernat Garí, lul·lista, sembla que hagué d'emigrar a València.⁵⁴ Coneixent aquest personatge, tenim una mostra de la manera com la sembra de Llull, sobretot durant els anys 1312-1313, va produir una anyada gens menyspreable.⁵⁵ Efectivament, per l'any 1318, el

arxiver; (Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear), Ciutat de Mallorca, 1993, pàg. 196.

51 Cf. ACM, protocols, n. 14.552, f. sense numerar, 19-08-1339, citat per Jill R. WEBSTER, *Els Franciscans Catalans a l'Edat Mitjana. Els primers menores i menoretas de la Corona d'Aragó*, Lleida, Pagès 2000, pàg. 229, amb la nota 41.

52 Estanislau de Kostka AGUILÓ, «Fundació i documents relatius al Hospital de Santa Catalina dels pobres», dins BSAL, 10 (1903-1904), 381, 30-06-1345: *Item dimitto dominabus bequinis ordinis tertie regulae Sancti Francisci viginti solidos*. Sobre l'execució del testament de Salelles, cf. Joan ROSSELLÓ LLITERAS, «*Registra collationum ecclesiae majoricensis* (s. XIV)», dins *Fontes Rerum Balearium*, 1 (1977), núm. 202, 00-11-1348, pàg. 151.

53 GUASP GELABERT, *Eremitismo*, pàg. 30, a diferència del que escriu en altres llocs, referint-se als ermitans històrics, aquí afirma: *Estos penitentes lulianos regularmente todos son sabios, viviendo retirados en frondosas selvas, ocupados en la lectura de algún libro*. Una mostra, entre moltes altres, la tenim a *Libre de Meravelles*, I, cap. 1, dins OE, I, pàg. 320: «Anà tot lo jorn Fèlix tro a la nit, que esdeven en què estava un ermitatge en què estava un sant home qui longament en teologia e en filosofia havia estudiat, e ab sos libres e ab sa saviesa en aquell ermitatge Déu contemplava e adorava.»

54 Josep PERARNAU, «Consideracions diacròniques entorn dels manuscrits lul·lians medievals de la "Bayerische Staatsbibliothek" de Munic», dins ATCA, 2 (1983), 133 i 167. id., recensió de TRIAS Sebastià MERCANT, *Història del pensament a Mallorca*. [I]. *Dels orígens al segle XIX*, (Els Treballs i els Dies, 28), Mallorca 1985, ATCA 6 (1987), pàg. 349. CARRERAS I ARTAU, *Historia de la filosofía española*, II, pàg. 17, no el presenten com a mallorquí, car sembla que encara no l'havien identificat per complet.

55 **Vegeu Josep PERARNAU**, «El lul·lisme de Mallorca a Castella a través de València. Edició de l'Art abreujada de Confessió», ATCA, 4 (1985), 62, sobretot la nota 3, referent al volum Clm. 10495, de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic.

mallorquí va sortir en defensa de la bona memòria d'Arnau de Vilanova i vint anys després va compondre els *Comentaris a l'Art memorativa* de Llull, obra perduda.⁵⁶ Per l'any 1338⁵⁷ Garí encara era actiu a València, mentre la Inquisició durant els anys del bisbe Guiu de Terrena a Mallorca, i en aquest mateix temps actuant en el bisbat de Barcelona, aconseguia empresonar fra Fuster.

Si Garí sembla un actiu lul·lista a València, no podem dir que, contemporàniament, els mallorquins que compartien la mateixa idea ho mostrassin públicament.

Com observa Perarnau, entre aquests deixebles de Ramon hi havia una tendència a amagar llurs noms. Així, la difusió dels seus escrits no els causava tants problemes. Ara bé, Garí no esdevingué lul·lista de sobte, als dos anys del traspàs del mestre. L'abans ha de comptar, si no volem bastir una història atòmicista o de punts aïllats. D'aquí que el temps anterior a l'any 1318, almenys en bona part, Garí el degué passar a Mallorca, on sembla que va ser ordenat prevere. Els tractats lul·lians que sorgiren a València pel 1317 es mostren ben vinculats amb els escrits de Llull de 1312-1313.⁵⁸ D'aquí que, raonablement, l'hem de considerar un deixeble directe del Beat que pogué aprofitar les darreres estades seves a l'Illa.

Perarnau recorda com per aquests anys eren a Mallorca l'Infant Felip i Angelo da Chiarino.⁵⁹ La coincidència d'aquests tres personatges entre gener i abril de 1313 podria no ser casual. Chiarino hi va passar quasi dos mesos, i Llull, que hi era des del setembre de l'any anterior, no va partir sinó després de fer el seu testament, el 27 d'abril. Que tots tres es topassin més d'una vegada no és una suposició sense fonament. Feia dos anys que Llull havia escrit unes paraules força compromeses sobre el qui seria regent de Mallorca, Felip, el qual era tractat com «Lo molt sant e devot senyor monsènyer en Felip de Mallorca».⁶⁰ Que Felip convidàs Ramon, quan

56 PERARNAU, «El lul·lisme de Mallorca», pàg. 72, nota 8, pàg. 87 i 107, a la nota a les lín. 159-223. Íd., «L'Apologia de versutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, Canonicum dignensem d'Arnau de Vilanova», dins ATCA, 20 (2001), 28-29, nota 35. HILLEGARTH, *Ramon Llull*, pàg. 180, nota 50, el qual no el presenta com a prevere mallorquí.

57 PERARNAU, «El lul·lisme de Mallorca», pàg. 72.

58 PERARNAU, «El lul·lisme de Mallorca», pàg. 82-83.

59 PERARNAU, «El lul·lisme de Mallorca», pàg. 83.

60 *Crònica*, Cap. CCLXXXVIII, dins JAUME I, BERNAT DESCLOT, RAMON MUNTANER, PERE III, *Les quatre grans cròniques*, Ferran SOLDEVILA, (editor), (Biblioteca Perenne, 26, Selecta) Barcelona 1971, pàg. 929. Cf., Martí de BARCELONA, «L'Orde franciscà i la Casa Reial de Mallorques», dins *Estudis Franciscans*, 30 (1923) 354-383 (=extracte: afegeix: «Conferència llegida en la sala d'actes del Museu diocesà de Mallorca, el dia 27 de març d'enguany», pel... Barcelona 1923), pàg. 371-382. És un documentat resum, menys bel·ligerant que Pou i Martí. Josep PERARNAU SPELT, *L'altia informatio Beguinorum*, d'Arnau de Vilanova, (Studia, textus, subsidia, 2) Barcelona 1978, pàg. 131, nota 65, anota que els arxius barcelonins contenen encara molta documentació sobre aquest personatge. Vegeu les indicacions que aporta: Arxiu del Bisbat de Barcelona, Collat., l.f. 18v, 07-06-1306; f. 29r, 14-01-1307; f. 80r, 22-01-1310. Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Notaris, Bernat Vilarrúbia, manual abril agost 1312*, f. 78v-80r, 17-05-1312, f.

tractava amb Chiarino és el més probable. I que les converses fossin sobre els llurs ideals reformistes no admet dubte. El framenor encara no havia pujat el seu grau de conflictivitat amb els papes, actitud que Llull no hauria compartit.

Mort Ramon, l'any 1316, els primers lul·listes hagueren de defensar-se per llur compte, davant la poca simpatia episcopal de Ramon de Cortsaví, bisbe des de l'any 1318. La desprotecció seria sensible, car no hi havia cap orde religiós que els emparàs. És probable que Llull ho preveiés. Coneixia de prop les tendències de la cort papal avinyonesa.

En la primera part, el testament de Ramon presenta un esquema clàssic. Les deixes pietoses segueixen el guió notarial general. Tingué present els dos ordes mendicants, dominics i franciscans, i ja no esmenta els frares de la Penitència, suprimits pel concili de Lió (1270), els quals perduraren a Mallorca fins entrat el segle XIV. Les deixes als convents femenins inclouen les Dones de la Penitència, a més de les de Santa Margalida i les de Santa Clara. Sembla que hauria estat lògic deixar el cofre dels seus llibres a un dels ordes esmentats o partir-los en dues parts, car llur tasca intel·lectual era coneguda, i no ho va fer. En aquesta exclusió dels dominics i dels framenors d'entre els hereus dels seus llibres hi veiem un símptoma que per una banda anaven els assumptes del cel i per una altra els de la terra. Podríem demanar-nos si no és que ja tenia els seus temors de la manera com els frares tractarien els seus llibres i, en prevenció, recorria als monjos de la Real, amb abat, canònicament més independents i que, sobretot, no es mesclaven en els afers de la Inquisició. Alguns dels dominics i dels franciscans havien passat de la predicació a la Inquisició, la qual cosa implicava la complicitat institucional de llurs ordes. Llull sabia quin trespol trepitjava.

Des de l'horitzó del lul·lisme universitari, cap circumstància no podia ser més adversa que el tarannà que prengueren els mendicants, en una època en la qual quasi monopolitzaven les càtedres universitàries i, d'aquestes seus, passaven a les ominoses aules de la Inquisició. Possiblement, aquesta primera desventura va mudar en ventura quan l'humanisme va començar a obrir-se un senderol a Mallorca i en altres regnes hispànics.

Ara bé, el cas de Garí, que hem esmentat, crec que ha de ser considerat com una mostra coneguda d'un criptolul·lisme que, quan caigué Jaume III, rebé la protecció reial de Pere III. Aquí matisaria el que ha escrit

105v-106v, 03-06-1312.

Gabriel Ensenyat.⁶¹ És cert que quan morí el Mestre a Mallorca no hi va haver un moviment a favor de Llull; però no sembla que la memòria quedàs perduda. Més tost certs mallorquins degueren amagar-se darrere la roca, mentre interiorment i en els cercles privats eren els primers lul·listes illencs.

Els lul·listes hi eren, també a Mallorca, tant abans com en temps d'Eimeric, és a dir, a mitjan segle XIV. Va ser en aquests anys centrals, quan els lul·listes mercaders, ermitans i preveres emprengueren la missió a les illes Afortunades o Canàries, com han estudiat nombrosos autors,⁶² amb la qual cosa depassaren la frontera dels infidels per entrar en contacte amb els gentils, tot servint-se dels mètodes lul·lians. En efecte, l'estil pacífic que la va caracteritzar, així com l'aprenentatge de les llengües i l'anada de tretze ermitans, que hi moriren violentament, són altres tantes mostres de l'alè lul·lià que impregnava Mallorca. Entre els promotors de la campanya empresarial en aquelles illes hi trobam el mercader pollencí Bernat Olzina, mort a la Gran Canària l'any 1342,⁶³ i que deixà vídua Floreta Ricomana, una de les primeres ermitanes del puig de Pollença. És ben probable que, d'aquesta nissaga dels Olzina, nasqués el darrer bisbe mallorquí destinat a les Canàries, Jaume Alzina (1392). Ens sorprèn que, pel 1352, quan el lloctinent Llagostera recomanava els missioners que s'envelaven a les Illes de la Fortuna emprava modes d'expressar-se propers a Llull. Sortia de la terminologia administrativa, i s'esplaiava sobre la missió i la Trinitat.⁶⁴ Ens sembla hipotèticament correcte pensar que fossin mallorquins els «pobres ermitans» recomanats l'any 1386 pel rei Pere III al papa Urbà VI, abans que partissin a la missió de les Canàries.⁶⁵ Certament a Catalunya n'hi havia que seguien la petja lul·liana, però a Mallorca també ja n'hi havia que començaven a mostrar públicament la seva adhesió a Ramon Llull llegint qualque obra seva, i la missió havia sortit sobretot de l'Illa.

61 Gabriel ENSENYAT PUJOL, *La literatura catalana medieval a Mallorca*, (Conèixer Mallorca 6), Mallorca: El Tall 1999, pàg. 28.

62 Hauriem de citar molts autors. Esmentem específicament Elies SERRA RÀFOLS, «La missió de Ramon Llull i dels missioners mallorquins del segle XIV», *Monographica et Recensiones*, 11 (1954), 169-175; Johannes VINCKE, «Die Evangelisation der Kanarischen Inseln im 14. Jahrhundert im geiste Raimund Lulls», dins *Estudios Lulianos*, 4 (1960), 307-314; Gabriel LLOMPART MORAGUES, «Personajes mallorquines del 'trescientos' canario», *Anuario de estudios atlánticos* 19 (1973), 217-235; Gabriel ENSENYAT PUJOL, «Lul·lisme i pràctica missionera mallorquina a les Canàries», dins *Id., Treballs sobre Ramon Llull*, (Institut d'Estudis Baleàrics), Palma 2007, pàg. 121-152; JOSEP AMENGUAL I BATLE, «L'herència lul·liana i la missió mallorquina a Canàries: la missió sense espasa», dins *Miscel·lània Gabriel Llopart/1*, dins *Randa*, 61 (2008), 85-86.

63 Mateo ROTGER Y CAPLLONCH, *Historia de Pollensa*, II, (Tipo-litografía de Amengual y Muntaner), Palma de Mallorca 1904, pàg. 134.

64 JOSEP AMENGUAL I BATLE, «L'herència lul·liana i la missió mallorquina a Canàries: la missió sense espasa», (Miscel·lània Gabriel Llopart/1), dins *Randa*, 61 (2008), 85-86.

65 Vegeu el document del 22-02-1386, a RUBIÓ, *Documents*, II, núm. CCXCXVIII, pàg. 289-290, i reproduït també per Vincke, Rumeu de Armas i d'altres. Sobre el seu lul·lisme, vegeu Josep PERARNAU, «Consideracions diacròniques entorn dels manuscrits lul·lians medievals de la "Bayerische Staatsbibliothek" de Munic», dins *ATCA*, 2 (1983), 132. A la nota 27 cita Enrique-Manuel PAREJA FERNÁNDEZ, *El manuscrito luliano Torcaz I, del Seminario de Canarias*, (Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de la Laguna. Publicaciones de la Facultad 3), La Laguna 1949, 44 pàg. AMENGUAL I BATLE, «L'herència lul·liana», pàg. 89-90.

Tanmateix, a mitjan segle XIV, l'eremitisme mallorquí femení i masculí era d'encuny lul·lià. Ja hem indicat que no ens consta que els ermitans que anaren a les Canàries fossin mallorquins, però no podem excloure-ho. D'aquí que cau dins la probabilitat que aquella comunitat de tretze ermitans, numèricament clàssica, ben cistercenca i lul·liana – en memòria de l'apostòlica, presidida per Jesús –, es fessin escàpols a la repressió que patien a Mallorca els espirituals, en temps de Jaume III, fins que la seva situació va canviar al llarg del regnat de Pere III. Sabem com aquest rei intervingué sobre el bisbe Antoni de Galiana, en protegir l'estil de vida de qualque ermità, com ho veurem més endavant.

La vida ermitana a Mallorca durant el segle XIV

Als cercles dels admiradors ocults de Ramon Llull podia pertànyer l'ermità que, en una data indeterminada, copiaria llibres lul·lians, el poema *Mallorca honrada*, la resposta d'Ubertino di Casale sobre la pobresa de Crist i dels Apòstols, adreçada a Joan XXII (1316-1334), el qual acabà la còpia amb aquesta súplica adreçada al lector:

*Pregats per lo pobre ermità, qui aquest llibre escrit ha, a ffi que Déus per ell sia loat, servit, conegut e amat, amem [sic].*⁶⁶

Abans de 1386, aquest manuscrit havia passat a mans d'uns de tants framenors que anaven a estudiar a Tolosa del Llenguadoc, el qual completà els fulls en blanc amb altres textos i va signar com a «fra Pere de Sangrar» o «de Fangrar», l'any 1386.⁶⁷ Possiblement caldrà datar per aquest any una còpia de la «Vida» de Llull composta en llatí a Mallorca al segle XIV. Es tracta d'una traducció al català per una persona molt devota seva, car sovint el qualifica de «reverend mestre», fórmula que no es troba a l'original llatí. Aquest admirador, no gaire bon escriptor, esdevenia un defensor del Mestre, car gosava suprimir o canviar passatges que l'haurien portat a mans dels inquisidors.⁶⁸

Perarnau creu que, mort Llull, a més de París, també altres centres en servaren la memòria viva, un dels quals hauria estat Mallorca, on, des de 1300, com és sabut, se'n copiaven llibres, i hauria sorgit la vocació lul·lista

66 JOSEP PERARNAU, «Consideracions diacròniques entorn dels manuscrits lul·lians medievals de la "Bayerische Staatsbibliothek", de Munic», dins ATCA, 2 (1983), 132. Es refereix al manuscrit Clm, 10546, f. 135r.

67 PERARNAU, «Consideracions diacròniques», pàg. 134.

68 HILLGARTH, *Readers*, I, pàg. 205.

del prevere Bernat Garí, del qual hem fet esment.⁶⁹

Encara que sigui mitjançant la comparació de la sort del lul·lisme illenc amb la del beguinatge mallorquí, crec que hem arribat a saldar la primera baula que els vincula amb Ramon Llull. Ambdues tendències pertanyen a un moviment o adopten un estil de vida que, en molts aspectes, els fa semblants i, probablement, en la realitat no es distingien, de manera que, durant el segle XIV, la designació de beguina o de begard, a Mallorca, no es distingia dels que seguien una vida pobra.

Hem deixat constància que, vers l'any 1334, anys després de la mort de Joan XXII, la vida ermitana mallorquina i la còpia dels manuscrits lul·lians de vegades ja es topaven. Bernat Garí, per aquestes saons, encara era ben actiu a València. Amb aquestes comprovacions, crec que la vinculació dels deixebles mallorquins de Llull amb el Mestre és immediata i constant. I ho va ser en el doble abast dels deixebles de Llull, que eren homes i dones: les Dones de Penitència, agraciades amb deixes testamentàries seves. Tot seguit començarem per esmentar els ermitans.

Els ermitans

Els ermitans de Lluc (1344)

Si resseguim cronològicament l'aparició dels ermitans mallorquins, ens sorprèn que gairebé contemporànies de Bernat Garí fossin les manifestacions de l'eremitisme femení a Pollença, com ho hem indicat, i el masculí, que es fa present en el Santuari de la Mare de Déu de Lluc, on, pels anys 1344-1355, fra Jaume Canet⁷⁰ i fra Jaume, conegut com a «Germà de Déu», hi habitaven com a ermitans. Jaume era natural de la Ciutat i prevere, beneficiat de Santa Eulàlia. Havia deixat ca seva pels anys en què Mn. Bernat Garí encara era actiu a València. Per tant, era un ermità ciutadà, no pagès, que tenia formació literària i teològica, i que podria integrar-se dins l'estil de Llull, malgrat que no ens consti que en conegués les obres.

En aquestes circumstàncies, l'obrer de Lluc Ramon Salelles volgué que al Santuari hi hagués un prevere amb residència permanent, i per això en el seu testament, datat el 30 de juny de 1345, va establir que la casa que

⁶⁹ PERARNAU, «Consideracions diacròniques», pàg. 167.

⁷⁰ JOAN ROSSELLÓ LLITERAS, *Els pergamins de l'arxiu parroquial de Santa Eulàlia*, I, 1230- 1349, (Consell de Mallorca), Palma 1999, núm. 504, 19-11-1348, pàg. 265: era «hereu de Francesc Cavaller, ciutadà, i de Benvinguda, cònjuges, sos pares». Jaume Canet sembla que, en la data assenyalada, feu una liquidació dels béns. Vegeu el seu testament a *Id.*, *Els pergamins de l'arxiu parroquial de Santa Eulàlia*, II, 1350-1399, (Consell de Mallorca), Palma, 2000, pàg. 95-97, núm. 593, 21-08-1360.

hi tenia fos conservada en bon estat, mentre visqués fra Canet,⁷¹ la vocació ermitana del qual anava unida a una vida relativament benestant que li permeté un accés a una cultura que desconeixem. Un dels dos testimonis de la liquidació de certes quantitats, feta a la Ciutat el 19 de novembre de 1348, va ser el rector d'Escorca, Francesc Tudela.⁷² Som als inicis de la coneixença de l'eremitisme postlul·lià a Mallorca, sense que puguem dir amb seguretat que hàgim arribat a tocar els inicis reals d'aquesta vida anacorètica a Mallorca. Els tres llibres que posseïa fra Canet eren una Bíblia, la *Vita Christi* i *De Contemplatione*.⁷³ Aquestes obres són un indicatiu clar que ens permet resseguir la inspiració de la seva espiritualitat. Podem formular la nostra manera de veure dient, de manera simplista, que fra Canet vivia de la Paraula de Déu i de la de Ramon Lull.

Dins el darrer quart del segle XIV apareix «lo ermità de Luch»,³⁰ del qual no en sabem altra cosa més que fou compensat amb sis sous, per la informació que abans del juliol de 1377 va donar sobre uns frares als emissaris de Pere el Cerimoniós que feien investigacions en nom del duc Lluís d'Anjou, que li havien «demanat quants homes de cavall havia en la isla, e dels altres estaments».⁷⁴ Amb aquestes experiències, s'extingeix la història medieval de l'eremitisme a Lluç. Hi tornà en el darrer quart del segle XVI.

La tradició lul·liana a Pollença (1372)

La segona manifestació ermitana coneguda emergí dins la mateixa Serra, en els estreps on comença la parròquia de Pollença. Prop del castell del Rei, a la Cel·la Vella, hi habitava l'ermità fra Nicolau Torrella, al qual, pel febrer de 1372, li foren robats el *Llibre de contemplació* i un *Saltiri*.⁷⁵ Deu anys més tard l'ermità Ramon també va patir-hi un robatori.⁷⁶ Pel 1395

71 E. AGUILÓ, «Fundació i documents relatius al Hospital de Sta. Catalina dels pobres», dins BSAL, 10 (1903-1904), 385; Mateo ROTGER Y CAPLLONCH, *Historia del Santuario y Colegio de Nuestra Señora de Lluch. Parroquia de Escorca. Diócesis de Mallorca*, (Tipo-Litografía de Amengual y Muntaner), Palma de Mallorca 1914, pág. 39 i especialment pág. 42-44. José OBRADOR SOCÍAS, *Santa Maria de Lluch. Historia de su Colegiata*, Palma 1952, pág. 37. Vegeu, també, Rafel JUAN MESTRE, *Escorca. Apuntes para la historia del municipio*, II, Palma de Mallorca: Calima 2002, pág. 28 i 46, nota 62, que remet a l'Arxiu del Col·legi de Lluc, caixó 13, núm. 10.

72 ROSSELLÓ LLITERAS, *Els pergamins de [...] Santa Eulàlia*, I, núm. 504, 19-11-1348, pág. 266. Tudela era ja prevère pel 13-10-1335, segons el núm. 361, pág. 201. Amb tot, la data de l'editor és 1355, però la seqüència documental demana que sigui 1335; vegeu JUAN MESTRE, *Escorca*, II, pág. 29.

73 ROSSELLÓ LLITERAS, *Pergamins de [...] Santa Eulàlia*, II, pág. 95-97, núm. 593, 21-08-1360: testament de Jaume Canet, prevère de Santa Eulàlia.

74 Alvaro CAMPANER, *Cronicón Mayoricense. Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 á 1800*, Palma, 1881 (Luis Ripoll) Palma de Mallorca 1967, pág. 72, nota 1 i pág. 75, 16-07-1380; OBRADOR SOCÍAS, *Santa Maria*, pág. 37.

75 Mateo ROTGER Y CAPLLONCH, *Historia de Pollensa*, II, pág. 216, amb el document tret de *Lib. Inqui. Curie reg. Poll.* A la nota 1.

76 ROTGER Y CAPLLONCH, *Historia de Pollensa*, II, pág. 216-217.

hi habitava fra Joan Biscaí. El cognom, pres del seu lloc d'origen, crida l'atenció. Eren contemporanis seus fra Guillem de Santa Pau i fra Gabriel Casals.⁷⁷ El Biscaí va deixar el seu indret esquerp de la Cel·la Vella, per les condicions climatològiques inhòspites, i va posar estada a la vall de Ternelles, on degué morir abans de 1417.⁷⁸

Bellver

Quasi simultàniament al començament de l'eremitisme a Miramar, hi hagué un intent fallit d'una reconducció dels ermitans vers el si d'una regla, quan el bisbe volgué que fra Nicolau de Pàdua, que habitava en el bosc del castell de Bellver, adoptàs una norma ja establerta. L'aglutinant, com esdevingué uns anys més tard a Miramar, seria la regla de Sant Jeroni; però, pel 1384, Pere el Cerimoniós impedí que el bisbe De Prades li imposàs aquesta norma, que tampoc no era aplicable a cap altre ermità.⁷⁹ Què hi havia darrere l'ordre reial no apareix. Una possibilitat seria que l'ermità ja es trobàs prou orientat pels exemples i les doctrines de Ramon Llull, de les quals el rei era un protector. No oblidem que el monarca havia assolit una cultura envejable, per a un rei del seu temps.⁸⁰ La mesura tingué èxit, car pels anys 1388, 1390 i 1395, hi ha constància d'altres ermitans que habiten per aquests indrets propers a la Ciutat, que són els darrers coneguts.⁸¹ Que l'ermità Ferrando fos protegit pel rei Joan I, vers 1390,⁸² és un indicatiu que es tractava d'una persona influent, i possiblement simpatitzant amb el lul·lisme. Devia mantenir vigència l'ordre de Pere III de no imposar una regla als ermitans.

77 Estantislau de K. AGUILÓ, «Ermites i ermitans de Mallorca en 1395», dins BSAL, 9 (1901-1902), 362 i HILLGARTH, «Some Notes», pàg. 322.

78 ROTGER Y CAPLLONCH, *Historia de Pollensa*, II, pàg. 217 i Apèndice XXV, pàg. clxvi; cf. HILLGARTH, «Some Notes», pàg. 322.

79 GUASP GELABERT, *Eremitismo*, pàg. 130, nota 2: Carta del 09-08-1384, de Pere III, en la qual prohibia: *ne Episcopus Maioricensis omnibus hermitanis insulae – et speciatim Nicolao de Padua vocato— regulam S. Hieronymi imponat*. Vegeu, Íd., *La vida ermitana*, pàg. 38. Íd., Bartolomé GUASP GELABERT, *Jerónimos en Miramar de Mallorca. Ermitaños del sacro yermo insular*, Palma 1961, pàg. 21-22. Possiblement es tracta de la Regla aprovada per Gregori XI (15-10-1373), segons la qual era positiu viure sota un superior, per la qual cosa els ermitans jerònims, esparços per les penínsules Ibèrica i Itàlica es transformaren en cenobites, adoptant la Regla de Sant Agustí. La unió dels monestirs existents es va consumir l'any 1414, sota Benet XIII. S'hi sumaren, entre altres, els monestirs de Sant Jeroni de Cotalba de València (1388), Sant Jeroni de la Vall d'Hebron (1393), i de la Trinitat de Miramar (1400). Vegeu, Ignacio de MADRID, «Gerolaminí», dins *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, Diretto da Guerrino PELLICIA e da Giancarlo ROCCA, 4 (Roma 1977), 1100-1105. LORENZO ALCINA ROSSELLÓ, «Ermitaños y monjes jerónimos en Miramar de Valldemossa», dins *Yermo*, 5 (1967), 69-76, haurà de ser revisat, car la documentació no permet afirmar que Nicolau Cuc fos el primer profès de la Cartoixa, ni que fossin jerònims el bisbe framenor Jaume Badia, ni els ermitans Pere Rossell, Guillem Escolà, i, com GUASP GELABERT, *Eremitismo*, pàg. 131, Alcina considera com a jerònims Guillem i Francesc Valera, quan el primer només va ser ermità i no jerònim, i ho va ser abans que els jerònims fossin a Miramar. Tampoc PASQUAL, *Descubrimiento de la aguja náutica*, pàg. 159, no ho dona a entendre quan els esmenta.

80 Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, A cura de Xavier FORT I BUFILL, (Llibres a mà, 62), Barcelona 1987, pàg. 157-165. Amb tot, l'autor no sembla preocupat per la política del Cerimoniós favorable al lul·lisme.

81 VILLANUEVA, *Viage*, 22, pàg. 29-30; AGUILÓ, «Ermites», pàg. 362.

82 Juan MUNTANER BUJOSA, «Ermitas y Ermitaños», dins BSAL 28 (1939-1943), 464, núm. II, sobre l'ermità Ferrando, protegit pel rei, pel 1390, i HILLGARTH, «Some Notes», pàg. 317. També VILLANUEVA, *Viage*, 22, pàg. 30 i GUASP GELABERT, *Jerónimos en Miramar de Mallorca*, pàg. 22.

Valldemossa

Com a darrer indret eremític que va fruir d'una certa continuïtat, hem d'esmentar encara l'ermita de Valldemossa, sense que puguem precisar que el seu emplaçament coincideixi amb l'actual ermita. La primera documentació disponible és la del testament de na Francesquina, de 1395, del qual parlarem un poc més endavant. Són dos ermitans del mateix nom, Nicolau, un amb llinatge Quart i l'altre Mora.⁸³ Ja pel 1415 es tanquen les noves sobre els ermitans en aquest indret, quan fra Antoni Bordoy, que havia habitat com a ermità a Banyalbufar, podria haver-se mudat a Valldemossa, suposició que faria més comprensible el fet que il·luminàs un *Orationer* per als jurats d'aquesta vila.⁸⁴

L'esplet d'ermitans dispersos de finals del segle XIV

³² Contemporanis dels de Valldemossa varen ser els ermitans de Sant Onofre de Sant Joan, Bartomeu de Benet i els seus companys –que no havien de passar de sis–, els quals, el 1416, obtingueren permís del bisbe per poder triar un prevere que els oís en confessió.⁸⁵

Dins el terme d'Andratx hi ha el topònim s'Ermita. Un cas és el de s'Ermita d'Amunt, que es contraposa a s'Ermita d'Avall, indrets que tenen l'origen en la vida ermitana existent en aquell lloc, prop d'una fonteta, molt lul·liana, i també l'emplaçament mostra el sentit comú dels qui s'hi establiren. Per l'any 1401 el governador informava els batles d'Andratx i de Calvià sobre el fet que algú havia furtat unes pertinences d'una casa ermitana, que corresponia, probablement, a fra Joan Roses, ermità, el qual volia construir una cel·la en el terme de l'alqueria del militar Pau de Sant Martí. Roses obtingué el permís per a captar almoines, autorització que, dia 8 de maig de 1405, el bisbat va comunicar als rectors i priors.⁸⁶

També a principis del segle XV, pel 16 de juny de 1410, fra Joan del Bosc confessa que havia rebut una quantitat del procurador reial.⁸⁷

83 AGUILO, «Ermites», pàg. 362.

84 Juan MUNTANER BUJOSA, «Para la historia de las bellas artes en Mallorca» (Continuación), dins BSAL, 31 (1953-1960), 148, núm. 48, 08-08-1415; HILLGARTH, *Readers*, II, pàg. 389, núm. XXXV, cf. I, pàg. 251.

85 J. VICH i J. MUNTANER, «16. Documentos para la historia eclesiástica. A)», dins *Documenta*, hoja quincenal, (1941), 29; HILLGARTH, «Some Notes», pàg. 324. Cal revisar [Josep] M[ASCARÓ PASSARIUS], «Bastida, Ermita de sa», dins GEM, 2 (1989), 39, car situa aquesta ermita a Sant Llorenç des Cardassar. Cf. GUASP GELABERT, *Jerónimos en Miramar de Mallorca*, pàg. 73.

86 Ramon ROSSELLÓ VAQUER - Jaume BOVER PUJOL, *Història d'Andratx. Segle XI*; Ciutat de Mallorca 1979, pàg. 154-155, ARM, LC 79 f. 87v; ADM, Colacions, 1403-1406, f. 132.

87 GUASP GELABERT, *Eremitismo luliano*, pàg. 141; Arxiu del Reial patrimoni, Llibre de Apocas, 1410-1417, f. 20.

Hem de tornar un poc enrere i, de bell nou un altre fet ocasional, com és un testament datat l'any 1395,⁸⁸ ens assabenta de l'existència de vint-i-sis ermitans, dispersos en vint indrets diferents, almenys així ho sembla. Hi retornarem ben prest. Diguem que aquest fet, fins aleshores insòlit, ens obliga a estendre l'esguard per a copsar quin era el clima mallorquí en temps del Cisma d'Occident. A Mallorca la vitalitat espiritual produïa aquests fruits, que ens mostren que la incidència de les discòrdies entre els pastors de l'Església no inquietaven en excés el poble creient, tot i que no hi restà indiferent.

D'aquests vint-i-sis anacoretas, no n'hi ha cap que coincideixi amb els cinc que, entre 1377 i 1398, havien estat ordenats d'acòlits. Tampoc d'aquests no se'ns diu de quina ermita provenien. Els ermitans ordenats foren Pere Pujol, probablement de Selva,⁸⁹ Bartomeu Planes,⁹⁰ Joan Prats,⁹¹ Salvador Salort,⁹² i Joan Rubert.⁹³ Sorprèn que posteriorment just un aparegui ordenat com a prevere, Pujol. Salort, fill de Nicolau, mestre d'aixa,⁹⁴ i Rubert, d'Inca,⁹⁵ varen entrar a l'ermita ja tonsurats pel bisbe framenor Bonanat Tarí, i a Pujol l'havia ordenat d'acòlit l'altre bisbe, també framenor, Bernat Sanç.⁹⁶ Ambdós bisbes ho eren de gràcia, i residien a Mallorca, sense que puguem afirmar que hi haguessin nascut, tot i que seria el més probable. Ambdós varen ser bisbes de Canàries, on no anaren mai.

Un indicatiu que la vida cristiana es nodria amb una altra sang, el palesa l'estat de comptes que Guillem Pelicer va presentar, com a acompliment del testament de Francesquina, vídua del mercader Berenguer Sunyé, datat el dia 28 de juliol de 1395. S'hi esmenten llegats als dominicans i a les monges del puig de Pollença, que ja hem conegut com a ermitanes. El llistat inclou el nom dels al·ludits vint-i-sis ermitans, cinc dels quals eren a Sant Honorat i tres a Alaró. La resta apareixen aïllats, tot i que els tres primers

88 AGUILO, «Ermites», pàg. 361- 362.

89 Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Liber Ordinationum Ecclesiae Maioricensis*, I, Palma de Mallorca 1983, n. 61, pàg. 12, ordenat d'acòlit, el 28-03-1377, 104, pàg. 14, ordenat de sotsdiacon el 23-05-1377, amb títol propi, fet per Galcerà Malferrit de Selva, i 187, pàg. 18, ordenació presbiteral, el 18-12-1377, tot en menys de nou mesos.

90 ROSSELLÓ LLITERAS, *Liber Ordinationum*, núm. 259, pàg. 22, ordenat d'acòlit, el 18-09-1378.

91 ROSSELLÓ LLITERAS, *Liber Ordinationum*, núm. 652, pàg. 40, ordenat d'acòlit, el 22-12-1380.

92 ROSSELLÓ LLITERAS, *Liber Ordinationum*, núm. 1505, pàg. 73, ordenat d'acòlit, el 24-09-1384.

93 ROSSELLÓ LLITERAS, *Liber Ordinationum*, núm. 1939, pàg. 92, ordenat d'acòlit, el 22-02-1388.

94 ROSSELLÓ LLITERAS, *Liber Ordinationum*, núm. 1187, pàg. 61, tonsurat el 04-02-1378.

95 ROSSELLÓ LLITERAS, *Liber Ordinationum*, núm. 1035, pàg. 56, ordenat d'acòlit, el 12-12-1383.

96 ROSSELLÓ LLITERAS, *Liber Ordinationum*, núm. 61, pàg. 12, ordenat d'acòlit, el 28-03-1377.

són de la parròquia de Pollença, dos més ho són de la de Valldemossa i tres capllevaven pel pujol de Bellver, enmig dels noms dels quals fica el d'un asceta del puig d'Inca. Les altres parròquies amb ermitans eren les de Sóller (Guillem Goday), Esporles (Antoni Muntaner), Selva (Pere Aguiló), Valldemossa (Nicolau de Quart, Nicolau Mora), Alcúdia, Bunyola (Joan Guitart), Banyalbufar (Antoni Bordoy) i Montuïri (Bartomeu Aguilar), a més de l'ermita de la Trinitat de Miramar i de la capella dels Òrfens, prop de la Ciutat, o Sant Magí. Tret dels ermitans de Sant Honorat de Randa i del de Montuïri, tots els altres capllevaven pels pujols de la Serra de Tramuntana. I, a més, els de Randa, dels Òrfens,⁹⁷ de Bellver, del puig d'Inca, i de Banyalbufar no figuren sota el nom de la parròquia, tal vegada perquè habitaven en un indret ja reconegut com a lloc establert per a aquest gènere de vida.⁹⁸

³⁴ Després d'aquesta data, de 1395, no apareixen més ermitans pels voltants del castell de Bellver.⁹⁹

Com és possible que Francesquina conegués pel seu nom una colla d'anacoretas tan dispersos? Què passava a Mallorca a finals del segle XIV, si tenim present que aquest sol testament ens documenta més del 22,50% dels 115 ermitans coneguts des del segle XIII al XVII?¹⁰⁰ Malgrat que na Francesquina fos addicta als frares predicadors, sembla que compartia la simpatia per l'espiritualitat lul·liana, que tants d'ermitans cercaven d'imitar. Els llocs lul·lians de Randa i Miramar són eloqüents en el testament, essent el primer l'indret que agombolava quasi una cinquena part dels ermitans.

Malgrat que des de 1369 Pere III ja s'havia decantat per l'ensenyament de les doctrines lul·lianes, Nicolau Eimeric l'any 1376 esgrimia la butlla papal condemnatòria de Lull i, pel 1389, encara s'enfurismava amb Pere Rossell, primer ermità d'encuny lul·lià a Catalunya,¹⁰¹ que més tard demanà l'ermita de Miramar al rei Martí, el qual la hi va concedir, amb la condició que hi hagués dotze frares, segons la primera tradició dels cistercencs,¹⁰² i

⁹⁷ El prevere Bernat d'Olives pel 1427 havia fet tallar imatges per a la capella de la Mare de Déu dels Òrfens, a Gabriel Mòger, i les volia portar amb ell a València, cf. AGUILÓ, «Notes y documents per una llista d'artistes mallorquins dels sigles XIV y XV», dins BSAL 11 (1905-1907), 26.

⁹⁸ Tots ells esmentats a la llista publicada per AGUILÓ, «Ermites», pàg. 362.

⁹⁹ AGUILÓ, «Ermites», pàg. 362 i HILLGARTH, «Some Notes», pàg. 317.

¹⁰⁰ HILLGARTH, «Some Notes», pàg. 315.

¹⁰¹ «El *Dialogus contra lullistas*» de Nicolau Eimeric», Edició i estudi, Jaume de PUIG i OLIVER, dins ATCA, 19 (2000), 8, on revisa la datació que hom aplicava a l'obra d'Eimeric, que no correspon a 1369, sinó a 1389. En aquest sentit, cal corregir HILLGARTH, «Some Notes», pàg. 307; cf. pàg. 7, entre els lul·listes. Sebastià TRIAS MERCANT, *Diccionari d'escriptors lul·listes*, (Col·lecció Blaquerna, 6), (Universitat de Barcelona. Universitat de les Illes Balears), Palma: Edicions UIB 2008, pàg. 368-369.

¹⁰² ROSSELLÓ VAQUER, *Noticiari de Valldemossa*, pàg. 27, 10-10-1398, ACA reg. 2.263 f. 124-125v i reg. 2.264 f. 22-30.

d'altres corrents monàstics.

La continuïtat de les ermites va ser molt aleatòria. A Alaró «fra Antoni Nogueres, fra Garcia e fra Domingo», habitaren un indret desconegut, i fins al segle XVII no hi tornà a haver imitadors seus a la zona.¹⁰³ En canvi, per les mateixes saons, és a dir, pel 1395, l'ermità fra Arnau Got [Gost]¹⁰⁴ de Santa Maria de la Torre d'Alcúdia, actualment de l'ermita de la Mare de Déu de la Victòria, va tenir continuadors, encara que no puguem dir que en fossin seguidors, car tampoc no sabem per on va viure ni fins quan. El cert és que hi ha notícies d'altres ermitans per aquelles contrades.

Un personatge d'inclinació als llibres i practicant de l'alquímia hi va romandre entre els anys 1403 i 1426. Era «frare Diego, hermità, ara habitant en la talaya de Alcúdia», al qual Lluís de Prades atorgava l'autorització perquè un prevere celebràs la missa a la capella de la torre, mentre Diego Garcia hi fos present.¹⁰⁵ Mestre Odoardo da Boxio, natural de Noli (Ligúria) era lul·lista i alquimista,¹⁰⁶ com devia ser-ho Diego Garcia. Aquest, pel 1426, ja havia mort, i el seu company lligur encara retenia llibres i instruments que li havien pertangut, i per la qual cosa el vicari general urgia el vicari d'Alcúdia que *in trona vestrae ecclesiae* demanàs que es tornassin al successor en l'ermita, fra Jeroni Mateu, un agustí, que reclamava aquelles pertinences.¹⁰⁷ Tres anys més tard era l'esmentat fra Joan Coll el que ocupava la cel·la de fra Diego,¹⁰⁸ el qual l'any 1436 va morir a Menorca, on va menar el mateix estil de vida.¹⁰⁹ La cel·la esmentada fou concedida per Alfons el Magnànim a Gabriel Pou, que desitjava menar una vida anacorètica.¹¹⁰ La

103 AGUILÓ, «Ermites», pág. 362 i HILLGARTH, «Some Notes», pág. 315.

104 AGUILÓ, «Ermites», pág. 362.

105 MUNTANER BUJOSA, «Ermitas y Ermitaños», pág. 464, núm. III. GUASP GELABERT, *La vida ermitana a Mallorca. Època anacorètica*, Palma 1969, pág. 62. A la pág. 63 documenta com el floctinent del Governador de Mallorca, Pelai Uniç, va visitar l'indret l'any 1417, mentre fra Diego i Mestre Odoardo eren a la Ciutat. El funcionari va preguntar per ells als ermitans Antoni de Xeya, Gili Lombardi i Joan Coll. Bartolomé GUASP GELABERT, *Estudios monográficos para servir a la historia de Mallorca. En el VII Centenario de la conversión del Bto. Ramon Lull*, [sic] Palma de Mallorca 1962, pág. 44, a la nota 8, indica que la Mare de Déu de la Victòria també fou coneguda com a Nostra Dona de frare Diego; cf. també *Id.*, *La vida ermitana*, suara citat, pág. 63. Juan Àngelo TORRENTS, *Glorias del Carmelo. o sea Apéndice à la esmerada sinopsis de las excelencias del Orden profético del Monte Carmelo, el cual comprende los héroes que ha producido el de Mallorca*, IV, escrito por el R. P. Carmelita, hijo del convento de Palma, (Imprenta de la V. de Villalonga), Palma, 1861, pág. 258-259. Data el document del bisbe de Prades erròniament, 1482.

106 Adoard havia copiat un llibre del beat Ramon: *per me Odoardum de Boxio Noulensem*, citat per GUASP GELABERT, *La vida ermitana a Mallorca. Època anacorètica*, Palma 1969, pág. 62. Cf. HILLGARTH, «Some Notes», pág. 312, nota 66 i pág. 316. Noli es presenta com la *Quinta Republica Marinara*, independent des de 1192 - desembre 1797, sovint en col·laboració amb Gènova.

107 MUNTANER BUJOSA, «Ermitas y Ermitaños», pág. 464-465, núm. IV i GUASP GELABERT, *La vida ermitana a Mallorca. Època anacorètica*, pág. 64.

108 GUASP GELABERT, *La vida ermitana a Mallorca. Època anacorètica*, pág. 62.

109 GUASP GELABERT, *Eremitismo*, pág. 137, núm. 2, que cita ADM, *Liber litterarum*, sense foliar.

110 Pedro VENTAYOL, *Oratorio de Nuestra Señora de la Victoria de Alcudia*, (Bartolomé Reus), Felanitx, 1917, pág. 116: 26-06-1429, citat per GUASP GELABERT, *La vida ermitana a Mallorca. Època anacorètica*, pág. 64, on du la data errada. El text que dona Ventayol diu: «Mossen Pera [Gruat]: laltre jorn fo assi hun jurat de Pollensa apellat Bartheume Bisanya lo qual impetrà un monitori contra frare Joan Coll qui te la cel·la de frare Diego [...]»

història medieval d'aquesta ermita es trenca aquí.

Mentre els bisbes anaven darrere un aglutinant jurídic, els ermitans començaven a confluïr en un entusiasme per l'espiritualitat de Ramon Llull, que Giordano Bruno va considerar com a *Doctor eremiticus*, i també un manuscrit del segle xv l'anomenava *magister Lulus heremitanus*.¹¹¹

Podríem trobar fluixa la presència de les obres de Ramon Llull en les ermites mallorquines del segle xiv. Si ens semblen pocs els llibres lul·lians en aquests indrets, podem tenir la raó, però ens allunyam de tota explicació hipotètica sobre els mòbils d'aquelles dones i d'aquells barons, perquè gairebé no hi trobam cap altra literatura. Almenys per començar, creiem que l'eremitisme mallorquí va créixer tant precisament en el segle de la mort del beat Ramon, perquè aquest en va deixar una flaire espiritual, paral·lela a la qual no n'apareix cap altra.

La tradició ermitana femenina

El grup de les beguines terceroles de la Ciutat precedí el de les *tres dones* de Can Sales, naturals de la vila de Pollença, si no és que són elles, al front de les quals pel 1351 s'hi trobava Floreta Ricomana, filla de Martí Ricomà.¹¹² Possiblement aquestes començaren per habitar al puig de Can Sales,¹¹³ on menaven un estil penitent i de pobresa, ben homologable amb el de les beguines, així les coneixien pel 1361.¹¹⁴ Un dels primers actes del bisbe Antoni de Collell va ser aprovar llur estil de vida. Pel 1362 i el 1371 pujaren al puig de Maria,¹¹⁵ on el bisbe Antoni de Galiana va erigir en monestir aquella comunitat laïcal, donant-li la Regla de Sant Pere que, abans de 1388, fou substituïda per la de Sant Agustí,¹¹⁶ segons la qual

111 **Vegeu**, HILLGARTH, «Some Notes», pág. 303, nota 19.

112 ROTGER Y CAPLLONCH, *Historia de Pollensa*, II, pág. 133; DIEGO ZAFORTEZA Y MUSOLES, *Del Puig de Pollensa al Puig del Sitjar. Historia del monasterio de la Purísima Concepción, olim del Puig de Pollensa de Religiosas Agustinas, de Palma de Mallorca*. Prólogo por José RAMIS DE AYREFLOR Y SUREDA, (Imprenta "Mossèn Alcover"), Palma de Mallorca 1945, pág. 23-24.

113 ZAFORTEZA Y MUSOLES, *Del Puig de Pollensa*, pág. 42.

114 **Gabriel** LLOMPART, «La població hospitalaria i religiosa de Mallorca bajo el rey Sancho (1311-1324)», dins *Cuadernos de historia Jerónimo Zurita*, 33-34 (1979), 78, nota 41, remet a un testament del 07-11-1361 que diu: *Item lego domine Olive baguine que moratur in podio Pollencie sororis Johannis, amore Dei quadraginta solidos dicte monet*. Cf. Bartolomé GUASP, «Bienes eclesiásticos en la Seo mayoricense, algunos beneficios extraordinarios (s. XIII y XIV)», dins AST 34 (1961), 259, en el Capbreu de Manresa, 1395, sobre un benefici fundat l'any 1360.

115 **Vegeu diverses al·lusions al puig de Santa Maria a Pollença a Diego** ZAFORTEZA Y MUSOLES, *Del Puig de Pollensa al Puig del Sitjar. Historia del monasterio de la Purísima Concepción, olim del Puig de Pollensa de Religiosas Agustinas, de Palma de Mallorca*. I, Prólogo por José RAMIS DE AYREFLOR Y SUREDA, (Imprenta "Mossèn Alcover"), Palma de Mallorca 1945, pág. 38, nota 8. Pertanyen als anys 1300, 1316, 1348. i un és de 1252, d'una venda feta per Joan de Garriga i per la seva muller Ermesenda a Pere Bort Fabro: *terram et garrigiam quam habemus ad podium de Sanctae Marie circa villam de Pollentia*. La nova capella és de 1348, cf. nota 13, pág. 39-40, que cita ROTGER, *Historia de Pollensa*, II, pág. 12, nota 3. Cf. pág. 44, on esmenta la constitució d'un benefici en honor de Santa Maria, 22-12-1366. A pág. 45, enumera les següents dones: Ultra Flor i la seva filla Simona, hi havia «Agunda, filla de Bernat de Podio, Maria, filla de Esteve Torrent, Sibilia, filla de Ramon Cocoy, Francisca, filla de Bernat Guanter, Margarita, filla de Bernat Garriga, Valentina, filla de Bernat Blanch, Mathiana, filla de Francesch Garcia», segons el Capbreu de la Concepció, cf. pág. 64, nota 25.

116 ROSELLÓ LLITERAS, *Els pergamins de la Cartoixa de Valldemossa*, pág. 132-133, núm. 153, 12-09-1388, apareixen com de l'orde de Sant Agustí. ZAFORTEZA Y MUSOLES, *Del Puig de Pollensa*, pág. 46.

aquestes monges esdevingueren canongesses.¹¹⁷ Pel 1380-1381 eren regides per una priora, ¹¹⁸ que era la mateixa Flor Ricomà. Quan morí fou elegida la seva filla, però els canonistes del bisbat anul·laren l'elecció, al·legant que el convent havia perdut el dret a elegir la priora, perquè havia passat al bisbe, el qual nomenà sor Brunisenda Urgell.¹¹⁹ És ben dubtós que aquesta intervenció s'ajustàs al dret canònic, que ben poc devien conèixer aquelles dones pollencines, més lul·lianes que canonistes. El que no sabem és quina era la inspiració primerenca d'aquest grup, que podria haver estat la franciscana.

És cert que, després de les radicals porgues que va fer el bisbe Guiu de Terrena, el franciscanisme pogué perdre terreny; però els llegats a les terceroles de Sant Francesc de la Ciutat continuen ben clarament. També és clar que els ordes mendicants, nascuts a la perifèria de l'Església, al cap d'un segle havien quedat engolits per l'organització eclesiàstica menys mística, com era la configurada a Avinyó. El fet és que a Pollença assistim a un pas de l'eremitisme femení a la vida monàstica; trànsit no espontani, sinó imposat pel bisbe.

Vora aquestes hipòtesis resta ferm que, a l'inventari de la biblioteca d'aquestes dones, fet l'any 1414, consta la presència de diversos còdexs dels evangelis, algun en català –en pla–, qualcun de vell i esquíat, una Bíblia en quatre volums, en paper. Aquests llibres acompanyen un exemplar en pergami de *Euast e Blanquerna* i la d'un altre en paper de la *Doctrina puarill* de Ramon Lull.¹²⁰ Sembla que no hi havia arribat recentment, car, a diferència de bastants d'altres llibres, no se n'esmenta la procedència. Devien haver vingut de les famílies de les fundadores, en les quals es mesclaven els grans propietaris i els mercaders, els missioners, com el bisbe de la família de Ricomana, Jaume Olzina? S'hi va escolar un exemplar, pel que sembla en llatí, dels *Soliloquiorum* de Sant Agustí, cosa ben minsa, si tenim present la regla que els havien imposat.

Com en totes les manifestacions de la vida, també els orígens de l'eremitisme ens han pervingut embolcallats amb llençols de la llegenda,

117 ZAFORTEZA Y MUSOLES, *Del Puig de Pollensa*, pàg. 42; HILLGARTH, «Some Notes», pàg. 321.

118 GUASP, «Bienes eclesiásticos en la Seo mayoricense», pàg. 259, en el Capbreu de Manresa, 1395, sobre un benefici instituit per les monges en aquest lloc uns catorze anys abans.

119 ROSSELLÓ LLITERAS, *Els pergamins de la Cartoixa de Valldemossa*, pàg. 132-133, núm. 153, 12-09-1388. Entre els juristes apareix el nom del repetidament vicari general, Jaspert de Traugurà.

120 ROTGER Y CAPLLONCH, *Historia de Pollensa*, II, Apèndice XVII, pàg. LXXVI; cf. HILLGARTH, «Some Notes», pàg. 309; *Id.*, *Readers*, II, pàg. 364.

com és el cas de l'oratori de Santa Llúcia de Mancor.¹²¹ De fet, pel 1362, un quèstor tenia totes les acostumades benediccions del bisbe Antoni de Collell per promoure les obres de la capella.¹²² Però no és fins a 1394 que el bisbe Lluís de Prades encoratja completar les instal·lacions del lloc, per tal que les ermitanes «Pastora i Nadala», de llinatge, i els pelegrins puguin tenir uns serveis elementals, com el de l'aigua, etc.¹²³

Un nou centre sorgeix en un lloc que no entra dins l'itinerari lul·lià, com és ara el puig de Sant Salvador de Felanitx, on pel 1348 el santuari existent cobrà força. No sabem en quina data s'hi va establir Sibília, *deodata*, és a dir, consagrada a Déu.¹²⁴ Encara que el terme podria tenir el sentit de donada, en aquest cas sembla que l'hem de prendre amb una accepció més densa. Però, encara el 1362, el bisbe proveïa a nomenar-ne un donat o governador.¹²⁵ Després de la mort de Sibília, poc abans de març de 1395, sembla que hi hagué qualque continuïtat en aquest estil de vida.¹²⁶ Els llegats ens fan veure que la vida i les obres de l'ermita eren actives a primers del segle XV.¹²⁷

Encara que des de 1284 hi ha constància de donatius i llegats a la capella del puig de Santa Magdalena d'Inca,¹²⁸ la vida ermitana no hi és present fins devers un segle més tard, car a mitjan segle XIV en tenia cura un donat, que devia sentir-se ben pagat.¹²⁹ Posteriorment, en un moment que no ens és possible de precisar, unes ermitanes hi començaren a viure. Sembla

121 Elena BOTINAS i MONTERO, Julià CABALEIRO i MANZANEDO, Maria dels Àngels DURAN i VINYETA, *Les Beguines. La Raó il·luminada per l'Amor*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2002, pàg. 52, tot seguint els escrits de GUASP GELABERT, *La vida ermitana a Mallorca. Època anacorètica*, Palma 1969, pàg. 45 (no pàg. 38-39, com indiquen les autores), parlen de la trobada de la imatge paleocristiana de Santa Llúcia pel 1233.

122 ROSSELLÓ LLITERAS, *Registra*, núm. 728, 05-08-1362, II, pàg. 106.

123 Bartolomé GUASP GELABERT, *Eremitismo luliano y La Virgen entre los ermitaños mallorquines* (Biblioteca Balear 23), Palma 1952, pàg. 71-72, publica el document del 23-10-1394, de l'ADM, Collacions 1394-1395, f. 97v.: *Cum itaque domine Pastora et Nadala, devocione ducte, ducentes vitam heremiticam in podio seu capella Sancte Lucie de Mancor, parrochie de Silva, proposuerint in dicta capella, ubi est aque magna carencia, quamdam cisternam, pro habendo aquam et de inde reficiendo Christi fideles ad dictam capellam devocius confluentes proposuerint facere fabricam [...]*. Vegeu el text, també, a VICH Y SALOM, «Documentos para la Historia Eclesiástica de Mallorca», BSAL, 28 (1939-1943), 70-71. Un resum, a HILLGARTH, «Some Notes», pàg. 318-319.

124 Lluís de Prades, 02-03-1395, GUASP GELABERT, *Eremitismo*, 72-73. L'ADM, Collacions 1394-1395, f. 116v.: *que dudum se a suo Deo et dicte capelle vovit et etiam dedicavit, sunt tres quarterie frumenti censuales [...]*.

125 ROSSELLÓ LLITERAS, *Registra*, núm. 752, 05-09-1362, II, pàg. 177.

126 Pere Sacosta, 10-12-1396, GUASP GELABERT, *Eremitismo*, pàg. 73-74, l'ADM, Collacions t. 4, 1396-1398, f. 34: *operariisque capelle heremitane Sancti Salvatoris [...] praeteriter tres quarterias frumenti censuales, relictis dicte capelle per Sibiliam Deo datam dicte capelle, diu est defuncta, que dudum se et sua Deo et dicte capelle vovit et etiam dedicavit*. Vegeu J. VICH i SALOM, «Documentos para la Historia Eclesiástica de Mallorca», BSAL, 28 (1939-1943), 69.

127 ROSSELLÓ LLITERAS, *Els pergamins [...] Santa Creu*, I, pàg. 174, núm. 364, 07-04-1392; pàg. 205, núm. 427, 25-03-1411; Íb., *Pergamins [...] Santa Eulàlia*, III, pàg. 47, núm. 946, 26-12-1407.

128 LLABRÉS i MARTORELL - VAQUER i ROSSELLÓ, *Inca*, pàg. 118-119. Cf. pàg. ?.

129 LLABRÉS i MARTORELL - VAQUER i ROSSELLÓ, *Inca*, pàg. 215-216.

que pel 1388 hi eren.¹³⁰ Som a mitja dotzena d'anys abans de la manifestació de l'esplet d'ermitans que mostra el testament de Francesquina. Per què aquesta dama no va agrair les ermitanes del puig de Santa Magdalena, que devien ser contemporànies de tots ells?

Després d'una intermitència indefinida, pel 1402 ressorgeix l'ermita i, pel que sembla, amb les mateixes ermitanes d'abans. El vocabulari del document és molt acurat i evoca antics textos llatins:

Segons relació de alcunes persones dignes de fe, havem entès en lo puig de Sancta Maria Magdalena, situat en lo terme de Incha, havia alcunes dones relegioses de vida honesta, conversació e fama, les quals havien comensat contemplar e servir nostro Senyor Deus e tenir vida eremitana en lo dit puig [...] E entervinent cas inopinat e fortuit [...] ha convengut a les dites donas lexar lo dit lur sant proposit. E ara selants, així com aquellas qui són dedicades al servey de Déu ensemps ab altres dones de privada vida [...], de portar a fi daguda lo dit lur sant propòsit, han deliberat de tornar al dit puig e aquí fer cases e altres domicilis a lur servey e contemplar nostre senyor Deus, a laor e glòria sua [...] E nos desijants que lo dit lur sant propòsit vingua a daguda perfecció, pregam vos que uns plàcia donar loch que les dites dones relegioses e de honesta vida puxen star e habitar en o dit puig contemplant e loant nostre Senyor Deus [...].¹³¹

Semblaria que, a la represa, al nucli primitiu, s'hi afegien altres dones de privada vida, o sia que encara no havien assumit l'estil eremític, que ja no seria tan privat, car amb les altres esdevindran «dones relegioses». Els ideals expressats per Ramon Llull en el *Blaquerna* i els que manifesta aquesta lletra del governador són ben semblants: contemplació, lloança i servei a Déu. Són tres aspiracions prou genèriques, que serveixen per a definir una vida ermitana. La penitència, tan present en els beguins de la Ciutat, aquí no s'esmenta, per la qual cosa podem deduir que es tractava d'un eremitisme contemplatiu, ple de privacions per la natura del lloc apartat, però sense encara haver-hi mesclat austeritats afegides i instruments penitencials. Fos o no d'inspiració expressament lul·liana, el nervi espiritual és comú.

130 ROSELLÓ LLITERAS, *Els pergamins [...] Santa Creu*, I, pàg. 167, núm. 348, 20-07-1388. La transcripció del document no ens permet assegurar-ho, però, si l'hem d'entendre correctament, hem de pensar que a Santa Magdalena hi havia vida eremítica, car després del llegat anterior, destinat a Santa Magdalena, llegim: «A totes les altres capelles eremítiques de l'illa de Mallorca, 1 sou a cadascuna».

131 ARM, *Lletres comunes, 1402, sense foliar, quan el va editar* GUASP GELABERT, *Eremitismo*, pàg. 74-75. A la transcripció de l'autor solament li he afegit l'accentuació actual. A més que els verbs transitius no van seguits de preposició, el terme conversació significa vida, mode de viure, i el propòsit evoca el *propositum*, que significa el mateix, amb la connotació de ser una vida monàstica. A AMENGUAL I BATLE, *Els orígens del cristianisme*, I, pàg. 163-164 i en altres llocs, hi ha un comentari sobre aquest terme i el seu abast religiós.

Alguns trets comuns al lul·lisme i a l'eremitisme mallorquí del segle XIV

Aquest tipus d'eremitisme, de la darrereria del segle XIV, va ser protegit tant pels bisbes com per les autoritats civils, tot i que ens resta amagat si també en aquesta protecció hi havia una mesura preventiva, de mode que no sorgís una nova onada del moviment de crítica a les institucions, sobretot a les eclesiàstiques. De tota manera, ni els reis ni els bisbes ja no eren hostils al lul·lisme. El franciscanisme ha perdut virulència, i l'antilul·lisme d'Eimeric acabava de ser desautoritzat per Pere III.

Una altra observació que caldrà fer ja despunta en el *Blaquerna*, quan el beat Ramon recorda com homes i dones se senten atrets per l'ermità, el qual per no destorbar el fervor d'aquelles persones, com sant Antoni d'Alexandria, s'endinsa encara més en el desert. Aquest procés l'hem descobert a Santa Llúcia i es va repetir a Sant Salvador de Felanitx, a Santa Magdalena d'Inca, al puig de Pollença i a la muntanya de Randa, la qual cosa vincula la naixença de bona part dels santuaris mallorquins a la vida ermitana. En cada cas caldrà establir si és el santuari que atreu o si és l'ermitana o l'ermità que endevinen el lloc que esdevindrà religiosament privilegiat. També hem de distingir l'eremitisme medieval del que es conjumina al segle XVII, tot i que aprofiti algunes ermites antigues.

Per tant, mentre no emergeixi nova documentació, l'eremitisme mallorquí va començar a manifestar-se simultàniament en les dones ermitanes i en els ermitans i amb connotacions espirituals inspirades en Ramon Llull o, almenys, en la mateixa vena d'espiritualitat.

Al mateix temps, l'eremitisme forà, dins la primera meitat del segle XIV, ja tenia una certa difusió, com ho mostra l'esmentat testament de Salelles, que, el 30 de juny de 1345, en el seu llarguíssim testament fa un llegat menor per a l'obra de cadascuna de les esglésies ermitanes de Mallorca, el que fa pensar en un moviment en expansió.¹³² No solament hi havia ermitans, sinó que les esglésies de les ermites eren en construcció, indicatiu que el fenomen ermità portava un temps en desenvolupament. Quantes esglésies eren en construcció a les ermites, no ens consta.

Eren temps en què els ermitans i ermitanes fruïen d'una certa simpatia, car llurs estacions s'espargiren per molts indrets de Mallorca, i qualque vegada hom els agraciava amb petits llegats, que podien arribar fins

¹³² Estanislau de K. AGUILÓ, «Fundació y documents relatius al Hospital de Sta. Catalina dels pobres», dins BSAL, 10 (1903-1904), 381, 30-06-1345: *Item dimitto operi uniuscujusque ecclesie heremitane insule Majoricarum decem solidos.*

i tot a totes les ermites.¹³³ Som, per tant, al segle mallorquí de l'eremitisme, que bé podríem qualificar de lul·lià. Llull és l'únic autor que és comú a les poques i menudes biblioteques conegudes dels ermitans i ermitanes. A més, d'un fenomen tan estès, si no és perquè hi havia un bull lul·lià a Mallorca, no en sabríem oferir una hipòtesi una mica consistent, encara que de difícil verificació en tots els casos. Per això, no gosam aixecar-la a tesi.

El beguinisme urbà

Les ermites i els convents mostren una organització de les persones que vivien una espiritualitat en certa manera penitencial i amarada per l'esperit de la pobresa que colgava dins certs ambients de la Ciutat. El beguinisme de finals del segle XIV, per Francesc Eiximenis, era un integrant de tot el teixit eclesiàstic. Dins una mena d'organigrama, encapçalat pel Papa, en darrer terme inclou

Los ermitans qui habiten en los deserts, après diverses beguins qui viuen en molta santedat e penitència, e tots deputats per especials maneres al servei de Déu.¹³⁴

Si tenim present la poca definició del beguinatge, no ens sorprendrà que ens topem amb el nom de beguines, que ens desvetla més coïssor que informació. És indiferent que l'Església sigui inquietada pel Cisma d'Occident, com ho hem vist en l'eremitisme emparat pels canons. Un prevere molt acabat, senyor d'una discreta biblioteca, és una altra vegada el protector d'una beguina, Caterina, «que viu devora Joan Armadans».¹³⁵

Els beguins i les beguines lul·listes

El nervi del franciscanisme i del beguinisme articulava una espiritualitat del laicat que segueix essent molt desconeguda. Quan començava el darrer quart del segle XIV, una beguina, Joana, una clarissa, Antònia Galiana (1375), i un bisbe framenor, Bernat Sanç, rebien de cent a cent quaranta lliures del draper Nicolau Rubió.¹³⁶ El bisbe d'aquell moment era encara el proecte Antoni de Galiana. No consta que la clarissa agraciada

133 Joan ROSSELLÓ LLITERAS, *Els pergamins de l'Arxiu parroquial de Santa Creu*, (Consell de Mallorca), Palma de Mallorca 1989, I, pàg. 167, núm. 348, 20-07-1388, que és el testament de Marió, muller de Francesc Armau, en el qual llegim: «A totes les altres capelles eremítiques de l'illa de Mallorca, I sou a cadascuna».

134 Francesc EIXIMENIS, *Lo Crestià*, I, cap. CCXCH, dins *Francesc Eiximenis. La societat catalana al segle XIV*, Jill R. WEBSTER, (ed.), (Antologia catalana, 30. Edicions 62), Barcelona 1967, pàg. 71.

135 ROSSELLÓ LLITERAS, *Pergamins [...] Santa Eulàlia*, III, pàg. 26, núm. 921, 09-08-1401: testament de Joan Vilanova, prevere, sagrista de Santa Eulàlia.

136 ROSSELLÓ LLITERAS, *Pergamins [...] Santa Eulàlia*, II, pàg. 160-161, núm. 726, 16-12-1375.

pel testament que ens ocupa fos parenta seva, però no cal descartar-ho. Aquesta darrera voluntat encara conté una clàusula més que ens intriga. No esmenta unes persones, que havien de rebre cinc-cents lliures més, perquè els seus noms no es poden expressar. La sospita podria conduir a veure com semblants beneficiaris fossin lul·listes, aleshores perseguits aferrissadament per l'inquisidor Nicolau Eimeric, que poc després arrabassaria a Gregori XI la bul·la condemnatòria de Llull. Malgrat la coïssor que desperten els indicis que tenim, no podem establir res amb seguretat.

Que a Mallorca l'espiritualitat que trobam en Ramon Llull, en Arnau de Vilanova, de total despreniment a l'hora de la mort, pertany a una praxi que observam en certs testaments, quan designen com a hereus Jesucrist i els seus pobres. Aquest estil després tenia seguidors a la segona meitat del segle XIV i entrat el segle XV.¹³⁷ Hi ha casos menys clars, que conjuguen la deixa a Jesucrist amb altres que tenien destinació pia.¹³⁸

Ja vàrem al·ludir a les informacions de l'inquisidor Nicolau Eimeric contra el lul·lisme, quan recordava judicis pertanyents a la primera meitat del segle XIV. Tot i que la seva actuació directa hagi estat la que més ha afectat el beat Ramon i el lul·lisme, en aquesta història no podem esmentar més que els esdeveniments que atenyen els lul·listes mallorquins. L'any 1376, Eimeric havia arrabassat de Gregori XI (1370-1378) la bul·la condemnatòria de Llull.¹³⁹ Ara bé, una dotzena d'anys més tard, Joan I va certificar que el llibre *Filosofia d'amor*, de Ramon Llull, condemnat en la seva versió llatina per Gregori XI, una volta que reexaminaren els articles condemnats, estudiats segons el text en català, el provincial d'Aragó i inquisidor, el dominic Bernat Armengol, i altres frares predicadors i framenors declaraven que eren *veri et catholici*.¹⁴⁰

Malgrat aquesta dèria de l'inquisidor, abans i després de la bul·la (1376) se succeïren els permisos per ensenyar les doctrines lul·lianes. Pere III les autoritzà l'any 1369 i Joan I els anys 1392 i 1393. Benet XIII, el papa

137 ROSSELLÓ LLITERAS, *Pergamins* [...] *Santa Eulàlia*, II, pàg. 65, núm. 529, 20-02-1352 i pàg. 65-66, núm. 530: testament de Fracisqueta filla de Bonapassamedia. Una part fou destinada a dotar una donzella; pàg. 139, núm. 683, 03-02-1371; pàg. 156, núm. 715, 05-03-1375, pàg. 176, núm. 754, 29-05-1380; pàg. 217, núm. 834, 14-08-1392, i pàg. 228, 22-10-1393, llegat del prevere beneficiat de Santa Eulàlia Mateu Martorell, que declara també hereva la parroquia de Santa Eulàlia. Morí el 05-10-1392, pàg. 244, núm. 877, 21-04-1396; III, pàg. 58, núm. 967, 15-08-1415; *Id.*, *Pergamins* [...] *Santa Creu*, I, pàg. 176, núm. 369, 03-12-1392.

138 ROSSELLÓ LLITERAS, *Pergamins* [...] *Santa Eulàlia*, II, pàg. 78, n.º 553, 07-07-1355; pàg. 84, núm. 568, 05-10-1357; pàg. 163, núm. 730, 18-03-1377; pàg. 178, núm. 758, 23-10-1380; pàg. 204, núm. 807, 03-01-1388; pàg. 255, núm. 902, 17-06-1399.

139 FR. EHRLE, *Historia Bibliothecae Romanorum Pontificum tum Bonifatianae tum Avenionensis enarrata et antiquis earum indicibus aliisque documentis illustrata*, I. (Typis Vaticanis), Romae, 1890, pàg. 143, n.º 13: Lletra de Gregori XI, als oficials del bisbe de Barcelona (20-09-1374), sobre un llibre *in pergamenis et vulgari cathalaunico scriptum*, posat sota la seva custòdia i la de Nicolau Eimeric, inquisidor, *in quo errores scripti plurimi perhibentur*. Mana que el llibre li sigui enviat.

140 RUBIÓ I LLUC, *Documents*, II, núm. CCCXV, 25-04-1388, pàg. 306.

d'Avinyó reconegut a la Corona d'Aragó, va donar autorització per a aquest ensenyament en el municipi de Barcelona.¹⁴¹

Encara que no és segur que fos mallorquí, per la seva força il·lustrativa esmentarem un dels casos més significatius entre els lul·listes, com va ser el de l'ermità Pere Rossell, que va enfurismar com cap altre l'inquisidor, segons sabem pel seu *Dialogus contra lullistas*, que va acabar d'escriure el 31 de desembre de 1389. No ens interessa ara esbrinar com sintetitza les acusacions contra els lul·listes, d'una manera semblant com la Inquisició havia encalçat els *fraticelli*. Basta prendre nota com tipifica el seu contrincant de begard i d'ermità. Per aquelles saons podia ser que hom consideràs ermità una persona que seguia l'estil del beguinatge, sense que visqués retirat.¹⁴² El primer qualificatiu li permetia investir-li amb l'esquena guardada. Així ho féu, adoptant un estil dialogat molt viu. L'ensenyament de Rossell sobre aspectes meravellosos de la vida de Llull és el primer article que ataca l'inquisidor:

Aqueix mateix article l'ensenyava en públic un modern ermità begard, fra Pere Rossell, per altre nom conegut correntment com mestre Pere Rossell, així anomenat perquè al regne de València, a la ciutat d'Alcoi, havia fundat una escola, havia aplegat diversos alumnes, havia ensenyat obertament i pública aquesta doctrina empestada durant molts anys, i s'havia cofat ell mateix amb el barret negre dels doctors.¹⁴³

Eimeric no pogué encausar Rossell, que s'escapolí cap a Roma,¹⁴⁴ on els papes que hi residien, Urbà VI (1378-1389) i Bonifaci IX (1389-1404), eren considerats cismàtics per Eimeric, i per la Corona d'Aragó, que reconeixien Climent VII (1378-1394), l'iniciador del Cisma d'Occident. Ser titllat d'urbanista o cismàtic empitjorava més la situació de Rossell, el qual, com altres lul·listes, eren més tost romanistes.¹⁴⁵

Rossell, si atenem la fúria i detenció amb les quals el va investir Eimeric, devia ser el principal de l'escola lul·lista d'Alcoi, i la seva preparació devia ser acurada.¹⁴⁶ De Puig ha conjecturat que l'any 1391 fou

141 HILLGARTH, *Readers*, I, pàg. 206.

142 Cf. PUIG I OLIVER, «El "Dialogus contra lullistas"», citat seguidament, pàg. 24.

143 «El "Dialogus contra lullistas" de Nicolau Eimeric», Edició i estudi, Jaume de PUIG I OLIVER, dins ATCA, 19 (2000), 7-296; el text a pàg. 141-234. El bocí citat és a les pàg. 148-149, línies 185-191. Citaré segons la traducció, *Diàleg contra els lul·listes*, Nicolau Eimeric, Traducció de Jaume de PUIG, (Quaderns de la Crema. Assaig, 34), Barcelona 2002, pàg. 36. Cf. HILLGARTH, «Some Notes», pàg. 307.

144 PUIG I OLIVER, «El "Dialogus contra lullistas"», pàg. 25, amb les pertinents referències.

145 PUIG I OLIVER, «El "Dialogus contra lullistas"», pàg. 25.

146 CARRERAS ARTAU, *Historia de la filosofia*, II, pàg. 60; De PUIG I OLIVER, «Documents inèdits», pàg. 26.

condemnat, a Lleida, en absència. Aquest fet no va ser un obstacle perquè el dia 15 de desembre de 1393 Joan I l'autoritzàs a obrir una escola, on pogués ensenyar «les arts generals i els llibres editats per sobredit mestre, que fos constituïda per una facultat de filosofia o de les set arts liberals».¹⁴⁷ Sempre quedava exclosa la teologia, que depenia de l'autorització papal. La llicència reial li fou renovada per Martí I, el dia 25 de novembre de 1399¹⁴⁸ i, després que va morir Eimeric, Rossell era docent de doctrines lul·lianes a Cervera.¹⁴⁹

Poc abans, el 10 d'octubre de 1398, Rossell havia obtingut del rei Martí I la concessió de l'ermita de la Trinitat de Miramar, amb un document que feia memòria de la més antiga i autèntica tradició lul·liana, referendada per Jaume II de Mallorca, segons la qual dotze frares hi havien d'ensenyar la llengua aràbiga i altres llengües.¹⁵⁰

44 Ignoram si l'ermità Rossell va tenir deixebles mallorquins a Alcoi o a Cervera, però va tenir relacions amb lul·listes illencs, per més que no en sabem la prima. Amb aquestes dades no veiem gens clar que Rossell fos mallorquí ni tampoc el contrari.¹⁵¹ Podríem suposar que va ser un altre lul·lista més que, de Mallorca, s'havia exiliat a València, com feia setanta anys ho havia fet el lul·lista *praesbiter Maioricensis* Bernat Garí.

Si ens interessa Pere Rossell, no és just pel seu lul·lisme, ans també per la seva forma de ser-ho, com a beguí/begard. En cap moment Eimeric el presenta en estat de rebel·lia contra el papa ni com un enemic de l'estructura ministerial de l'Església, actituds que el diferencien dels beguins del segon decenni del segle XIV, ben altrament caracteritzats per l'inquisidor Bernard Gui. L'enginy d'Eimeric per mostrar-lo desobedient a les seves requisitòries, i obedient al papa de Roma, actitud que en terres catalanes era considerada com a cismàtica, no eren acusacions extremes. Ni Eimeric era sempre tolerat pels reis, ni el Cisma d'Occident il·luminava les relacions

147 CARRERAS ARTAU, *Historia de la filosofía*, II, pàg. 61; Jaume de PUIG I OLIVER, «Documents inèdits referents a Nicolau Eimeric i el Lul·lisme», dins ATCA, 2 (1983), 337-339 núm. 14, 12-09-1392, ACA, Canc. Reg. 1925, f. 119r-120r, Joan I concedeix a Francesc de Llúria la facultat esmentada al text, i un colofó afegeix, pàg. 339: *Similis carta licencie fuit concessa fratri Petro Rosselli, heremite, dat. Dertusae, XV die decembris anno a nativitate Domini MCCC XCIII, regnique dicti domini regis septimo. Rex Joannes*. Cf. pàg. 323-324, on descriu la trajectòria de Rossell.

148 Faustino D. GAZULLA, «Historia de la falsa bula á nombre del papa Gregorio XI inventada por el dominico Fray Nicolás Aymerich contra las Doctrinas lulianas», dins BSAL, 13 (1910-1911), 109-110, ACA, Reg., 2194, f. 77v.

149 De PUIG I OLIVER, «El "Dialogus contra lullistas"», pàg. 25-26.

150 RAMON ROSSELLÓ VAQUER, *Noticiari de Valldemossa (Segles XIV-XVI)*, Mallorca 1997, pàg. 27, 10-10-1398, ACA reg. 2.263 f. 124-125v i reg. 2.264 f. 22-30.

151 CARRERAS ARTAU, *Historia de la filosofía*, II, pàg. 61, nota 7, recull referències sobre un framenor homònim, lul·lista i provincial d'Anglaterra, que encara per l'any 1410 o 1420 escrivia obres d'exegesi. En realitat era un Petrus Russell, com han explicat diversos autors, citats per De PUIG I OLIVER, «El "Dialogus contra lullistas"», pàg. 25, nota 56.

eclesials, ans més tost les enterbolia, de manera que era arriscat condemnar algú com a heretge.

En conseqüència, la tossuderia de Pere Rossell de front a l'inquisidor no el va decantar de la fidelitat al papa, en la qual cosa s'acosta a l'actitud crítica de Llull i del beguinatge mallorquí contemporani seu, al qual possiblement havia pertangut. Per tornar a enfilat l'agulla en el moment que emergeixen els lectors dels escrits de Ramon Llull, observem que el primer que podem adduir és el rector de Campanet, Ramon de Nastranya, el qual en el seu inventari del dia 11 de gener de 1362 anota que posseïa un llibre amb *unum librum pergaminis, vocatum d'en Llull, cum cohopena fustis*, el títol de la qual no podem precisar.¹⁵²

D'aquesta manera, a Mallorca, el segle xv començà amb una incipient presència del lul·lisme a dos llocs emblemàtics en la vida del Beat, Miramar i Randa.¹⁵³

45

Com a primera recapitulació

És ben possible que la primera vinculació coneguda entre l'eremitisme i el lul·lisme es donàs a Mallorca, on hi hagué la sort que per aquelles saons la Inquisició no hi funcionàs amb districte autònom. Ens referim a l'ermità Nicolau Torrella, que possiblement habitava a la Cel·la Vella de Pollença, per l'any 1372, i disposava del *Llibre de contemplació* a la casa que tenia a la vila.¹⁵⁴

Beguinisme, begardisme, franciscanisme i lul·lisme es devien dosificar diversament segons els casos. I així, sembla, que emergeixen les experiències eremítiques a la Mallorca postlul·liana, protagonitzades per persones senzilles i per moltes altres que havien pogut influir socialment des de la seva situació anterior i no hi manquen els preveres.

Possiblement el primer ermità conegut fos un capellà. Precisament perquè la proliferació de l'experiència no fugís de les mans, el bisbat va aplicar la normativa que consistia a reconduir els anacoretes, posant-los sota una regla ja existent. Els espirituals i els *fraticelli*, que no s'havien deixat enquadrar dins unes normes, foren passats per la Inquisició.

Contemporàniament amb aquesta primavera eremítica apareix

¹⁵² HILLGARTH, *Readers*, II, XVIII, núm. 60, 6, pàg. 418.

¹⁵³ Cf. pàg. ?.

¹⁵⁴ HILLGARTH, *Readers*, II, núm. 84, pàg. 430, 31-03-1372, denúncia de l'ermità Nicolau Torrella, segons la qual, de la casa que tenia dins la vila de Pollença, hom li havia furat dos llibres, un dels quals era el de *Contemplació* de Ramon Llull, cf. el vol. I, pàg. 195. cf. Íd., «Some Notes», pàg. 321.

l'intent dels bisbes de podar i lligar els diversos grups eremítics que apareixen. Hi ha, amb tot, una diferència d'aquests pastors eclesiàstics amb els del primer terç del segle. Aquests tenien l'empremta de Joan XXII, i, malgrat que fossin frares, avorrien les tendències reformadores i pauperístiques. Encara no podien ser antilul·listes, perquè no havia aparegut l'inquisidor Eimeric. El bisbe Antoni de Galiana podia haver estat antilul·lista, però no ho va ser. Més tost era un curial que cercava una consolidació institucional dels ermitans i de les ermitanes.

El lul·lisme pastoral i popular va créixer al llarg dels temps. Però, al segle XVIII, fou aferrissadament perseguit, de manera que els esforços dels intel·lectuals i dels bisbes simpatitzants amb la Renaixença no aconseguiren un reviscolament general que, fins i tot al segle XXI, no és plausible, tot i que a la seva illa hi hagi qualche parròquia, qualche centre d'ensenyament no universitari que portin el nom de Ramon Llull, i que la seva festa se celebri amb solemnitat i amb actes acadèmics. Paradoxalment, a diferència del segle XIV, avui és més esponerós el lul·lisme universitari.

Mestre de la nació

Aquelles mesures inquisitorials foren en part contrarestades per les de Pere III, el Cerimoniós, rei sempre favorable als lul·listes. Aquesta nova política va repercutir a Mallorca i, en concret, a Miramar, com ja ho hem anotat, quan ens hem referit a Pere Rossell. L'actitud del monarca es va mostrar prou clara una vegada més quan, pel 1367, va escriure al prior general dels dominics per tal que corregís els desordres de l'inquisidor Eimeric, el qual fins i tot extorsionava els convents de les seves monges per tal de combatre els lul·listes.¹⁵⁵ Pere III, dia 10 d'octubre de 1369, va prendre dues decisions que tenen un abast històric, per a la cultura catalana, en la qual Ramon Llull rebé un reconeixement fins aleshores insòlit.

El rei autoritzava el mercader valencià Berenguer de Fluvià que pogués divulgar i ensenyar l'excel·lent doctrina del Mestre Ramon, originari dels nostres dominis.¹⁵⁶ Aquest reconeixement, com ha escrit Jaume de Puig,

És ple fins a vessar d'orgull nacionalista i conté un dels elogis més encesos que mai s'hagi fet de Llull i del seu pensament. Pere III no pot amagar la satisfacció que li produeix el fet que *in dictione nostra*

¹⁵⁵ Faustino D. GAZULLA, «Historia de la falsa bula á nombre del papa Gregorio XI inventada por el dominico Fray Nicolás Aymerich contra las Doctrinas lulianas. Apéndice I», dins BSAL, 12 (1908-1909), 371-372: 28-06-1367.

¹⁵⁶ GAZULLA, «Historia de la falsa bula», núm. II, pàg. 372

*et tam novissimis temporibus repertus fuerit tam excellentis doctrine et ingenii doctor qualis predictus magister Raymundus, tamque excellens scientia in ipsa dictione nostra originem habuerit [...].*¹⁵⁷

No hi ha dubte que Pere III el Cerimoniós va ser clarivident en la manera com va enfocar el patrimoni de Llull. Va copsar que, si ja hi havia un augustinisme, que si començava un tomisme i s'obria pas un escotisme, en els seus regnes hi havia florit un geni que també mereixia una facultat de filosofia, i d'altres branques del saber, que era Ramon Llull i el naixent lul·lisme.¹⁵⁸

En la mateixa data, Pere III s'adreçava a Pere Fluvià de València, al qual també li remetia un reconeixement de la doctrina del mestre al lloctinent de Mallorca, Olf de Pròixida, en el qual mostrava que Ramon, nadiu de Mallorca, havia fruit d'una mena d'instint diví per elaborar la seva «Art general», reconeguda com a vàlida per quaranta professors de la Universitat de París,¹⁵⁹ per la qual cosa l'havien de rebre com a aprovada.¹⁶⁰ És evident, que es tractava de promoure'n l'ensenyament en el Regne de Mallorca.

En un altre lloc vam donar unes referències sobre allò que entenen al segle XIV per nació.¹⁶¹ No hi retornarem. N'hi ha prou d'observar que el rei Pere III, quan reconeixia Ramon Llull, tenia present que regia uns regnes, mancomunats per una llengua i una cultura comunes, i que en aquest àmbit havia sorgit un mestre emblemàtic, el qual mereixia un reconeixement reial amb validesa per a tots els regnes. Llull començava a ser reconegut com un dels signes identificadors d'una nació. Que posteriorment la nació no hagi quallat en un Estat, en aquest moment no ens afecta per res, car el que

157 **Jaume de PUIG I OLIVER**, «Documents inèdits referents a Nicolau Eimeric i el lul·lisme», dins *ATCA*, 2 (1983), 324. El text es troba dins la concessió de Joan I, 12-09-1392, a Francesc de Llúria, donzell de València i lul·lista, núm. 14, pàg. 337-338.

158 **De PUIG I OLIVER**, «Documents», pàg. 337.

159 **HILLGARTH**, *Diplomatari lul·lià*, núm. 41, pàg. 80-81.

160 **GAZULLA**, «Historia de la falsa bula», núm. III, pàg. 372-373: 1369. *Gracia del Rey a la Escuela Luliana. Petrus Dei gracia Rex Aragonum etc. Nobili et dilecto Consiliario nostro Olfo de proxida militi Gerentivices Gubernatoris in Regno Maiorice necnon universis et singulis aliis officialibus nostris vel eorum locatentibus in Regnis et terris nostris cismarinis constitutis ad quos presentes pervenerint Salutem et dilectionem Ut ars seu sciencia generalis quam magister Raymundus lulli oriundus Civitatis Maiorice quondam institutu ut creditur divino edidit et que fuit in generali parisiensi studio per Cancellarium parisiensium et per iuratos ipsius studi in presencia Quadraginta magistrorum seu doctorum qui sufficientes erant ad examinationem liberalis artis cuiuslibet approbata credatur amplius et eidem maior fides adhibeatur ab omnibus volumus vobisque et singulis vestrum dicimus et expresse mandamus quatenus de quibuscumque cartis seu literis concessionum seu approbacionum dicte artis seu sciencie ubicumque inveniiri infra vestras iurisdicciones poterunt et eciam de quibuscumque translatis autenticis ipsarum concessionum seu approbacionum quociens inde requisiti fueritis translata autentica ad instanciam ea vigore presentis literre petencium fieri et tradi eisdem petentibus faciatis non obstante quod de translatis translata sumi non consueverint in quibusquidem translatis ex originalibus vel ex translatis autenticis sumendis illi vestrum qui inde requisiti fueritis auctoritates officiorum vestrorum interponatis pariter et decreta. Quoniam nos nunc pro tunc eisdem tanquam suis originalibus fidem plenariam ab omnibus precipimus adhiberi. Dat. Valencie sub nostro sigillo pendenti X die Octobris anno a nativitate domini M CCC LX nono. Regnique nostri XXX° quarto. Guillelmus de palou- Petrus de gostemps mandato Regis facto per Bernardum de bonastro secretario.— Archi, de la Cor. de Aragón, Registro 1428, fol. 14 vto.*

161 **Josep AMENGUAL I BATLE**, «Jovellanos i la unitat de la llengua catalana. Uns antecedents medievals en els textos religiosos i literaris», dins *Gaspar Melchor de Jovellanos. Miscel·lània*, dins *Estudis Baleàrics*, 90/91 (2009), pàg. 23-36, especialment pàg. 29-30.

hem de reflectir és la força identificadora que adquirí aquell mestre per a un poble ben definit culturalment, i aleshores políticament. La projecció ecumènica, intel·lectual i missionera de Llull quedava declarada com a paradigma per a la nació.

Consideram important que en una mateixa data declaràs aprovada l'Art de Ramon Llull i en promogués l'ensenyament tant a València com a Mallorca, on, després de la mort del Mestre, el prevere Bernat Garí havia patit persecució precisament perquè el seguia.

Cal observar que la concessió de Pere III equivalia a crear una mena de facultat lul·liana,¹⁶² que es va mantenir, tot i que l'any 1392 Joan I es desentengué diplomàticament de l'ensenyament de la teologia lul·liana, i al·legà que aquest camp era reservat a l'autorització del papa.¹⁶³ L'actitud temorenca del nou rei no va rebaixar la inquietud dels lul·listes que se succeïren a Miramar, amb les seves experiències acadèmiques, més o menys reeixides, com de seguida veurem.

Els primers llibres lul·lians, després de la mort de Llull, a Mallorca apareixen per l'any 1372 a les llistes de Nicolau Torrella. Evidentment, aquesta data no ens trasllada als mesos durant els quals el còdex va ser copiat, que han de ser ben anteriors. En efecte, ens remet en temps adversos de l'inquisidor Nicolau Eimeric.

La cadena d'obres lul·lianes encara ens té amagades moltes baules, però no podem pensar que desaparegueren de Mallorca. Encara que les proves de la seva existència no passen de ser raons de conveniència, com les que adduïa Ramon Llull, no són privades de valor històric, car fins avui són les úniques que aguanten un conjunt de manifestacions de la pervivència de l'estil i de l'obra del Mestre a Mallorca. Per què ni Catalunya ni València no promocionaren la missió pacífica a les Canàries, per què el lloctinent Llagostera s'expressa en llenguatge lul·lià? Vora aquests fets únics, hem de reiterar l'existència d'altres realitats, com són ara la de l'eremitisme ciutadà i presbiteral, però a la muntanya, als vint-i-cinc anys de la mort de Llull, i que més tard posseïa obres de Llull, així com l'altre fet, el de l'eremitisme femení, de dones de la burgesia comercial de Pollença, vinculada a la missió de les Canàries, en l'àmbit del qual també posteriorment apareixen les obres del Mestre.

162 De PUIG I OLIVER, «Documents», pàg. 324.

163 De PUIG I OLIVER, «Documents», pàg. 338: *de libris autem theologiae compositis per dictum magistrum non curamus ad presens, scientes quod de talibus potius ad dominum papam quam ad nos pertinet et spectat.*

Dins el segle xv sorgiran les escoles lul·lianes a Mallorca, que ja no afluiran fins a finals del segle xviii.

El lul·lisme, després de passar per les proves de les persecucions de la Inquisició i, a Mallorca, després de ser sistemàticament foragitat dels retaules de les esglésies, de l'onomàstica i de la càtedra pel bisbe Juan Díaz de la Guerra, els anys 1770, va ressorgir amb la Renaixença. Aleshores es varen projectar les edicions crítiques de les obres del beat Ramon, que s'han succeït durant el segle xx i es mantenen al segle XXI, així com sorgiren les càtedres i els instituts universitaris, a Alemanya i a Itàlia, com també a Catalunya i a Mallorca. La Universitat Ramon Llull no és la de Mallorca ni de les Balears.

II

Miramar

**De col·legi de llengües al lul·lisme eremític dels framenors (ca. 1340)
i del framenor bisbe i ermità Jaume Badia**

L'ermita de la Trinitat de Miramar era propietat de l'abadia de la Real, que la va retornar al rei, l'any 1276, quan Jaume II hi fundà un convent de framenors. No havien passat vint anys, quan ja els franciscans l'abandonaren. Llull encara no havia compost el *Desconhort*, que data de devers l'any 1295. L'any 1300¹⁶⁴ l'ermita havia retornat a la propietat del monestir de la Real, després que es va suspendre l'experiència lul·liana de l'escola de llengües per a la missió, regida pels framenors. Les formes jurídiques que regien Miramar no ens són prou conegudes. Durant l'abadiat de Pere Descoll (1309-1339) els cistercencs hi passaven tres mesos de l'estiu.¹⁶⁵

Malgrat que Miramar passava per aquests canvis de mans, no sembla que l'empremta de Llull hi desaparegués. En la posteritat degué seguir essent un punt de referència lul·lià. L'any 1337, Jaume III va declarar rescindit el comís sobre Miramar, i el va tornar a la Real, monestir que havia de rebre del Patrimoni Reial deu lliures d'ajut per mantenir dos preveres en aquell lloc.¹⁶⁶

Les aparences són que en aquesta ermita, al llarg del segle XIV, d'una forma més o menys contínua hi hagué una presència dels framenors. Encara que a Miramar aquest orde no va reeixir a establir-hi el col·legi de llengües, tanmateix l'ideal espiritual de Ramon Llull no hi va quedar apagat. Vers aquella ermita de la Trinitat s'enfilava ben prest fra Francesc, que havia estat home devot i de vida santa. El declarant, que esmentarem, el va conèixer molt vell. El record anava cap enrere a la llunyania d'uns quaranta anys, com manifestava pel maig de 1400, el ciutadà Bernat de les Fonts.¹⁶⁷ D'aquí que fra Francesc, amb els altres framenors, degué pujar a Miramar dins la primera meitat del segle XIV.

164 MORA-ANDRINAL, *Diplomatari*, I, pàg. 399-402, doc. 144, 19-03-1301. II/1, pàg. 139.

165 Estanislau de K. AGUILÓ, «Notícies de Miramar en el segle XIV. Informació rebuda a instàncies de Antoni Cardell, Procurador reial», dins BSAL, 13 (1910-1911), 351.

166 MORA-ANDRINAL, *Diplomatari*, I, pàg. 494-496, doc. 196, 16-11-1337.

167 AGUILÓ, «Notícies de Miramar en el segle XIV», pàg. 330.

Amb els franciscans coexistien uns ermitans,¹⁶⁸ entre els quals hi havia fra Guillem Valerna, el qual per altra vegada havia de peregrinar a Roma, per guanyar la indulgència d'aquell Any Sant de 1400.¹⁶⁹ Amb gran probabilitat, ens trobam amb un altre italià que, un segle abans que l'ermità de tendència jerònima i metge Mario de Passa, havia vingut a Mallorca atret per la fama de Ramon Llull. El llinatge de Valerna no sembla català, i la seva facilitat per anar a Roma ens desperta la coïssor per la seva natura, trajectòria i aficions.

Tampoc no sembla mallorquí el prevere Nasturs que, dins la segona meitat del segle XIV, també va habitar Miramar, després que ja no pertanyia a la Real. Un altre ermità va ser un que s'anomenava Muntanyans.¹⁷⁰ Tots ells devien ser contemporanis del bisbe Badia i de Guillem Escolà.

Un lul·lisme com a estil de vida ermitana

Som al punt que ens demana que ens interessem per les vides d'alguns ermitans que arribaren a establir-se a Miramar. Hem vist com el lul·lisme científic era reconegut pel rei Pere III, el qual el promovia oficialment a Mallorca.

No sabem quina va ser la repercussió d'aquella política cultural reial que, per la seva singularitat, ens crida l'atenció. Degué ser una manera d'aprofitar aquell nou clima, el mòbil que va incitar uns framenors, entre els quals comptam el bisbe Jaume Badia, i un altre personatge prou conegut i ja esmentat, el mestre lul·lista Pere Rossell (1398).¹⁷¹ En efecte, passada una mitja dotzena d'anys després que el rei Pere havia promogut l'ensenyament de les doctrines del Mestre de la nació, Ramon Llull, al marge de la voluntat reial, els monjos de la Real cediren Miramar al framenor bisbe Jaume Badia i al prevere ermità Guillem Escolà (1376).¹⁷² Coincideix amb la data de la bul·la atribuïda a Gregori XI, en la qual Llull era condemnat.

Que la donació dels monjos fos abusiva i que Pere el Cerimoniós

168 AGUILÓ, «Notícies de Miramar en el segle XIV», pàg. 349 i 350.

169 AGUILÓ, «Notícies de Miramar en el segle XIV», pàg. 349. GUASP GELABERT, *Eremitismo*, pàg. 131.

170 AGUILÓ, «Notícies de Miramar en el segle XIV», pàg. 351.

171 ROSSELLÓ VAQUER, *Noticiari de Valldemossa*, pàg. 27, 10-10-1398, ACA reg. 2.263 f. 124-125v i reg. 2.264 f. 22-30.

172 **Sobre Escolà**, cf. AGUILÓ, «Notícies de Miramar en el segle XIV», pàg. 350. Era per l'any 1376. En virtut dels documents adduïts, hem de discrepar de Lorenzo ALCINA ROSSELLÓ, «Ermitaños y monjes jerónimos en Miramar de Valldemossa», dins *Yermo*, 6 (1968), 73, que considera com a jeronis Pere Rossell, Guillem Escolà, i el mateix framenor bisbe, tan documentat, Jaume Badia. La referència que dona de Guasp no diu més que eren a Miramar, però això esdevingué abans dels jerònims. Vegeu el que diuen els editors de la *Historia general del Reino de Mallorca*, II, Miguel MORAGUES y Joaquín María BOVER, (eds.), Palma 1841, pàg. 1043, segons els quals Badia i Escolà feren vida ermitana a Miramar. Un *lapsus calami* fa del bisbe un trinitari, mentre que, a la pàg. 619, el reconeixen com a franciscà.

s'irrità no va impedir que els ermitans romanguessin a Miramar, fins i tot mort el rei.¹⁷³ En realitat el monarca va reconèixer que la decadència de l'ermita s'havia provocat perquè el procurador reial no havia satisfet les deu lliures anuals als monjos de la Real, com aquests li ho havien manifestat.¹⁷⁴

Així, tombant la centúria, Miramar es va mudar en indret espiritual, per obra d'aquest personatge singular, Jaume Badia. Pel 1359 ja era bisbe i, ensems, sotmès a una severa pobresa.¹⁷⁵ El seu episcopat *in partibus infidelium* s'ha datat entre 1359 i 1382.¹⁷⁶ Desconeixem on va transcórrer la vida de Badia, durant els anys anteriors a la cessió de Miramar, que va signar amb l'abat de la Real l'any 1376.

No tenim antecedents d'aquest franciscà, la qual cosa no el diferencia de molts altres personatges coneguts solament en la seva maduresa. Per això no podem explicar per quins camins va trespasar perquè merescués que hom el proposàs per ser ordenat bisbe. El més probable és que hagués estat confessor reial, o de qualque aristòcrata. De tota manera, també aquesta via d'accés, una de les més planeres per arribar a l'episcopat al llarg de la història medieval fins passat el concili Vaticà II, tampoc no ens sembla que fos la més adequada per a fra Badia, car apareix com un bisbe pobre, tot i que fruïa d'un bon accés al monarca.

Segons tots els indicis, el que sembla més clar és la seva natura de mallorquí. En efecte, pel 1359, una germana seva era casada amb Joan Bernat, mercader, resident a la ciutat de Mallorca, al qual el bisbe li devia 250 lliures.¹⁷⁷ Un notari que signa alguns dels documents que es refereixen al bisbe era el discret Pere Badia,¹⁷⁸ fet que possibilita més la mallorquinitat del bisbe.

Jaume Badia va ser un dels primers bisbes de gràcia, o auxiliars,

173 MORA-ANDRINAL, *Diplomatari*, cf. l'abaciologi dels autors, al vol. II/1, pàg. 139-140, cf. Doc. 447, 28-02-1376.

174 MORA-ANDRINAL, *Diplomatari*, cf. l'abaciologi dels autors, al vol. II/1, pàg. 139-140.

175 ROSSELLÓ LLITERAS, *Pergamins* [...] *Santa Creu*, I, pàg. 117, núm. 233, 24-01-1359, declaració de deute a un cunyat seu. VILLANUEVA, *Viage*, 22, pàg. 19, pel 1370. Vegeu, més endavant, la nota 178.

176 ROSSELLÓ LLITERAS, *Els pergamins* [...] *Santa Creu*, I, pàg. 117, núm. 233, 24-01-1359; VILLANUEVA, *Viage*, 22, pàg. 19.

177 ROSSELLÓ LLITERAS, *Els pergamins* [...] *Santa Creu*, I, pàg. 117, núm. 233, 24-01-1359: «Fra Jaume Badia, bisbe trillensis, manifesta que deu a Joan Bernat, cunyat seu per part de germana, mercader, 250 lliures que li ha deixat. *Actum Maioricis XXIV ian. Anno a nat. Dni. MCCCLIX*. Testimonis: Guillem Guerau, llicenciat en dret, fra Nicolau Vilella OFM, Felip Miquel, Ramon Ponç. Notari: Jaume de Montagut. Unit a Perg. 137, 33,5 × 30 cm. Vegeu l'altre document, núm. 234, pàg. 117, amb la data de l'anterior: «Elisenda, muller de Pere de Forn qu[ondam] i Blanca, muller de Perent qu[ondam] germanes, germanes de Fra Jaume Badia, del qual són donatàries *post mortem* firmen fiança pel deute del document precedent.» Testimonis: Guillem Guerau, llicenciat en dret, fra Nicolau Vilella OFM, Felip Miquel, Ramon Ponç. Notari: Jaume de Montagut. Unit a Perg. 137, 33,5 × 30 cm. Al dors: «Carta de les CCL lliures que deu fra Jacme Badia, Item carta que les dones Elisen i Blanca han feta. 25 janer 1359.»

178 Ja ho va observar HILLGARTH, «Miramar en el siglo XIV», pàg. 584. A la seva referència que incloem aquí, n'hi afegim algunes més, Pau MORA -LORENZO ANDRINAL, *Diplomatari del Monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca*, II/1-2 (1361- 1386), (Fundació Noguera - Col·lecció Diplomatari, 3 i 4), Barcelona, 1983, vegeu II/1, doc. 282, 29-04-1366, pàg. 186; doc, 283, 29-04-1366, pàg. 200; doc. 445, 20-02-1376, pàg. 499; doc. 447, 28-02-1376, pàg. 504, publicat per HILLGARTH, pàg. 588.

amb el títol de *Trilliensis*,¹⁷⁹ locatiu que, fins ara, no ha trobat una explicació adient, car no sabem a quina seu pogué correspondre. Tampoc no coneixem gaire intervencions seves en el bisbat de Mallorca, les quals havien de correspondre a la celebració d'ordenacions i de les confirmacions en els casos d'absència dels bisbes.

Curiosament, l'any 1874, un bon historiador de l'Església peninsular, Vicente de la Fuente, va publicar un article, amb ocasió de la celebració del sisè centenari de la mort de sant Bonaventura. En aquest treball, l'autor presentava Badia com a actiu lul·lista a la muntanya de Randa, en la qual cosa s'erra, atès que, solament hi havia l'ermita de Sant Honorat, en la qual no trobam rastre d'aquesta presència episcopal. Malgrat que hom manifestà aquesta opinió, amb les dades de què disposam avui, no podem acceptar que el bisbe Badia, amb altres companys, ensenyàs doctrines lul·lianes a Sant Honorat,¹⁸⁰ però creiem probable que els ermitans de Randa fossin d'espiritualitat lul·liana.

La cessió de l'ermita de la Trinitat, rebuda per Badia i per Escolà, era per vida; però els monjos de la Real no la degueren entendre segons criteris exclusius, si tenim en compte que l'any 1383 també atorgaren permís al fuster de la ciutat de Mallorca Bernat Vicens perquè pogués viure a la Trinitat. Li permetien, també, pregar a la capella que hi havia.¹⁸¹ Més encara,

179 ROSELLÓ LLITERAS, *Els pergamins* [...] *Santa Creu*, I, pàg. 117, n. 233 i 234, 24-01-1359. *Episcopus Trilliensis*, vegeu PAU MORA-LORENZO ANDRINAL, II/1-2 (1361- 1386), (Fundació Noguera- Col·lecció Diplomataris, 3 i 4), Barcelona, 1983, II/1, pàg. 137-138; doc. 447, 28-02-1376, pàg. 502-504. Vegeu pàg. 502-503: *Pontius* [...] *abbas monasterii Beatae Mariae de Regali* [...] *attendentes vos reverendum in Christo patrem et dominum fratrem Iacobum, divina providentia Trillensem episcopum ordinis fratrum Minorum, et vos religiosum fratrem Guillelmum Scolani, presbiterum heremitam, supplicasse nobis quatenus ob reverentiam Sanctae Trinitatis vobis dignaremur facere concessionem subscriptam et vos obtulisse inibi divina officia celebrare et omnipotentem celestem curiam superiorum conlaudare ac augmentare et meliorare dictam concessionem. [...]* Nos igitur abbas et monachi antedicti [...] *supplicationibus et rogaminibus vestrum dictorum reverendi episcopi et religiosi fratris favorabiliter annuentes, tenore presentis publici instrumenti gratiose concedimus et donamus usum fructum, staticum, inhabitationem et commoditatem vobis eisdem reverendo episcopo et religioso fratri Guillelmo de tota vita vestra ac toto tempore vite vestre et utriusque vestrum seu alterius superviventium dum inibi stare et habitare volueritis ac placuerit, de quadam capella dicti nostri monasterii vocata Miramar sub invocatione Sanctae Trinitatis constructa et edificata in parrochia Vallis de Mussa et de omnibus hedificiis, terris, domibus, arboribus et plantis ac omnibus pertinentiis dictae capellae. II/2, doc 519, 27-04-1379, pàg. 665-666, esp. pàg. 666, en la qual el rei Pere escriu: *Nunc autem pervenit ad auditum nostrum quod venerabilis et religiosus frater Pontius nostri carissimi primogeniti capellanus, abbas dicti monasterii, absque voluntate et licentia nostris concessit et dedit fratri Iacobo Badia de ordine fratrum Minorum, episcopo Trillienci dictum locum [...]* Quocirca mandamus [...] *revocando dictam concessionem. Tanmateix, l'abat donà acolliment a Bernat Vicenç, afegit als ermitans esmentats, segons Doc. 591, 18-11-1383, pàg. 843-845, especialment pàg. 844: Quoniam nos accolligimus et aggregamus vos [Bernardo Vincentii] in donatione per nos adum facta de dicto loco ad eorum vitam reverendo domino fratri Iacobo Badia, episcopo Trillicenci, de ordine fratrum Minorum Maioricarum, et fratri Guillelmo Scolani, presbiterum heremitam honorare et eisdem adiuvere ad tenendum condirectam dictam capellam et alia edificia dicti loci et illa pro vestro posse meliorare et non deteriorare. HILLGARTH, «Miramar en el siglo XIV», dins BSAL 31 (1953-60), 583-590, publica el primer i el darrer dels documents esmentats, pàg. 587-590, cf. ID., «Some Notes», pàg. 319. Cf. JAIME VILLANUEVA, *Viage literario á las iglesias de España*, 22, *Viage á Mallorca*, (Real Academia de la Historia), Madrid 1852, pàg. 19. RAMON ROSELLÓ VAQUER, *Noticiari de Valldemossa (Segles XIV-XVII)*, Mallorca 1997, pàg. 27, 10-10-1398, ACA reg. 2.263 f. 124-125v i reg. 2.264 f. 22-30. Sembla que la lectura del nom de la seu és correcta, car la fan diversos autors que desconeixien els treballs dels altres. Per la qual cosa, no consider que puguem acceptar cap de les lectures alternatives que proposen Augustin FLICHE – Victor MARTIN, *Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours*, 9, Paris: Bloud & Gay 1953. Carlos Ramón FORT – Vicente de la Fuente, *De los obispos españoles titulares de iglesias in partibus infidelium o auxiliares en las de España, España Sagrada*, LI, (Real Academia Española de la Historia. - Imprenta de José Rodríguez), Madrid 1879, pàg. 302. Hem de dir que la seu *Trilliensis/Trillicenci* ens roman desconeguda.**

180 VICENTE DE LA FUENTE, «Recuerdos acerca de San Buenaventura y los estudios franciscanos en España», dins *La Cruz, revista religiosa de España y demás países católicos dedicada á María Santísima*, (Al gran místico al gran astro del cielo franciscano, al oráculo del concilio ecuménico de Lyon al cardenal y doctor seráfico San Buenaventura en el sexto centenario de su gloriosa muerte 14 de julio de 1274, ofrece, dedica y consagra el presente número de La Cruz el Director, Leon Carbonero y Sol), Madrid, (1874, tomo segundo), pàg. 105. Malgrat la seva pretesa neutralitat, l'article d'aquest historiador pertany a la literatura que hom ha de considerar simpatitzant amb el lul·lisme, ja dins la segona meitat del segle XIX.

181 HILLGARTH, «Miramar en el siglo XIV», pàg. 583-590; MORA-ANDRINAL, *Diplomatari*, II/1, doc. 591, 18-11-1383, pàg. 843-845, especialment pàg.

els ermitans de tradició franciscana, que hi habitaven des de molt abans, varen romandre a Miramar fins i tot després que l'any 1400 els jerònims de Cotalba de València s'hi establiren.

Badia, pel 1380, continuava residint a Miramar,¹⁸² de manera que l'any 1383 va rebre una confirmació de la cessió de l'ermita. Per la seva banda, Escolà encara hi era l'any 1395.¹⁸³ Més endavant, desapareixen les noves sobre un i altre lul·lista. No podem precisar si aquesta manca de notícies coincideix amb la mort d'ambdós lul·listes, la qual hauria obert el pas a Pere Rossell, que l'any 1398 fou autoritzat, com ho hem repetit, per establir-hi la seva escola lul·liana.

En qualsevol cas, Miramar no havia sortit de la tradició lul·liana, i s'encastava dins el gran projecte del rei Pere III de fer de Llull el mestre de la nació. Que una vegada més el lul·lisme no s'imposàs amb la creació d'una escola lul·lística mallorquina, també és una clara realitat.

54

Hem de retornar a Jaume Badia, i observarem que és l'únic cas en què un bisbe a Mallorca ha menat vida ermitana, en el més pur estil lul·lià. Totes les circumstàncies d'aquest framenor i bisbe l'agombolen dins el misteri. En primer lloc, per la seva edat havia pogut néixer pels anys propers a la mort del Beat, de manera que pogué ser un simpatitzant dels primers lul·listes mallorquins, alguns dels quals fugiren a València i a Barcelona. Quan era jovenet hauria pogut sentir parlar d'aquelles persones, circumstància que li hauria permès congriar una simpatia per la doctrina del Mestre i per l'estil de vida ermitana, que, encara que ens sigui desconeguda, existia. Hem de postular aquesta presència, si no volem una vegada més considerar que l'esplet de l'eremitisme de la segona meitat del segle XIV va sorgir per generació espontània. Jaume Badia, pel 1359, era a Mallorca, com a bisbe i sense diners. El seu cunyat era un mercader, és a dir, un professional d'aquells que eren detestats com a lul·listes per l'inquisidor Nicolau Eimeric.

És més probable que fra Badia fos un dels religiosos del convent de la Ciutat, ja que no ho és tant que pertanyés al d'Inca, fundat massa tard perquè ell hi ingressàs. A més, aquest convent fou protegit en el seu naixement per Joan XXII, amb l'objectiu de compensar el pauperisme que s'alenava en el convent ciutadà.

844.

182 Cf. HILLGARTH, «Miramar en el siglo XIV», pàg. 584.

183 AGUILÓ, «Ermites», pàg. 362.

On va estudiar i quines especialitats eren les seves, encara ho ignoram. Què va fer i quins càrrecs va exercir en el claustre, abans de 1359, no ens consta. Quins mèrits l'ornaven perquè el proposassin per bisbe, no ens és conegut. Per aquelles saons molts frares havien decaïgut de la senzillesa franciscana i dominicana, i s'havien convertit en confessors reials o en inquisidors. Uns i altres tenien el camí més aplanat per arribar a l'episcopat. El seu destí era ser cap d'un bisbat, o entrar en una classe de bisbes, anomenats de gràcia, també coneguts com a bisbes d'anell, i, per raó de llurs funcions, també els classificaren com a bisbes auxiliars. Si se'ns permet una suposició, diríem que Badia, com a propens a l'eremitisme lul·lià, de cap manera era de la nissaga de frares aspirants a ser inquisidors. No podia autocondemnar-se.

Com a conseqüència d'aquestes elucubracions, davallam a la terra de la historiografia mallorquina, i un cop més hem de topar amb el fet que encara, a Mallorca, no disposam, no dic d'un acceptable episcopologi, sinó que tampoc hem arribat a establir un llistat que presenti amb termes fiables tots els bisbes de la seu mallorquina. Fins i tot en manquen alguns a la galeria dels retrats que podem admirar en el Palau episcopal.

Aquest estat de la recerca ens farà entendre que menys encara disposem de la llista completa dels bisbes auxiliars de Mallorca, tot i que, durant un segle i mig, varen ser els bisbes que garantiren la celebració sacramental de l'Església a Mallorca, mentre els bisbes, anomenats residencials, eren absents. Aquells bisbes auxiliars eren coneguts també com a bisbes de gràcia o d'anell. Badia ho va ser amb esperit lul·lià. A una altra banda en donarem una sèrie de noms.¹⁸⁴

Res no sabem sobre l'exercici del ministeri de Badia durant l'episcopat d'Antoni de Collell (1349-1363), el qual el degué proposar o, almenys, el va admetre en el bisbat de Mallorca. Suposam que li degué confiar la celebració de la confirmació, la consagració dels olis sacramentals i l'ordenació de ministres. Quant als anys posteriors, durant el pontificat del primer bisbe nascut a Mallorca, Antoni Galiana (1363-1375), en van passar uns quants fins al moment en què ens consta que Badia rebé comissions per a celebrar ordes. Més encara, els encàrrecs coneguts són posteriors a l'any 1376, data del seu recés a l'ermita de Miramar, en temps del bisbe, també mallorquí de naixement i franciscà com Badia, Pere de Cima (1377-1390), confessor del rei Pere III.

¹⁸⁴ Els *anam incloent* en la *Història del cristianisme a Mallorca*. Creiem que n'hem descobert alguns fins ara no coneguts.

En aquesta boira de la cronologia tot s'embolica més. El que asseguràrem és que, quan l'ordenaren de bisbe l'any 1359, no devia ser ermità. Quan es va despertar la seva vocació a l'eremitisme, també ens roman amagat. Però, els ideals lul·lians foren més acceptats, almenys a partir de 1369, quan Pere III publicà les seves decisions favorables a l'ensenyament de les doctrines del Mestre de nació. Per tant, res no obsta per poder fer la hipòtesi que, ja abans de 1376, Badia hauria pogut combinar la seva vida ermitana amb alguns serveis episcopals de caràcter celebratiu. Hauria estat una manera d'experimentar allò que, en el *Blaquerna*, es presenta com un ideal. Tal vegada la circumstància que pot ser més interessant sigui que, vers mitjan segle XIV, Badia, amb els altres framenors que feien vida ermitana a Miramar, seria una baula més dins la cadena dels lul·listes mallorquins que s'aixoplugaren a Miramar i degueren ser els que varen atreure Pere Rossell a aquest indret.

Entretant, la propietat de Miramar havia passat a la Corona i, l'any 1396, el rei Martí I va cedir el terreny, les cases i la capella a dos beneficiats de la Seu, «entesos en la ciència lul·liana».¹⁸⁵ Prenguem-ne bona nota: el lul·lisme, que feia poc perseguia l'inquisidor Nicolau Eimeric, ara esdevé una recomanació davant el rei perquè tingués motius per afavorir Joan Sanç i mossèn Nicolau Cuc.¹⁸⁶ Aquest esdevindria un benefactor dels cartoixos que s'establirien a Valldemossa. Però l'any 1398 l'ermita de la Santíssima Trinitat, com acabam d'indicar, era concedida pel rei al perseguit lul·lista Pere Rossell, amb la condició que hi habitassin dotze frares.¹⁸⁷ Res pus no sabem de la manera com Rossell va aplicar aquesta concessió.

Retornem al resseguiment historiogràfic de l'ideal de l'eremitisme d'encuny lul·lià, i reconeixem que va continuar present a Miramar, malgrat que l'any 1400 s'hi establissin els Ermitans de l'Orde de Sant Jeroni, que hi varen romandre fins a 1443.¹⁸⁸ Amb tot, la posterior durada de vida ermitana en aquest indret no va ser gaire llarga.

185 HILLGARTH, «Miramar en el siglo XIV», pàg. 383; Íd., *Readers*, I, pàg. 208.

186 ROSELLÓ VAQUER, *Noticiari de Valldemossa*, pàg. 27, 10-10-1398, ACA reg. 2.263 f. 124-125v i reg. 2.264 f. 22-30; JOAN ROSELLÓ LLITERAS, *Els pergamins de la Cartoixa de Valldemossa*, (Consell de Mallorca), Palma 2000, pàg. 131, núm. 151, 21-05-1387. En el testament hi entra el lul·lista Nicolau Cuc, segons Íd., *Ibid.*, i pàg. 24, núm. 877, 21-04-1396.

187 ROSELLÓ VAQUER, *Noticiari de Valldemossa*, pàg. 27, 10-10-1398, ACA reg. 2.263 f. 124-125v i reg. 2.264 f. 22-30. ANTONIO RAYMUNDO PASQUAL, *Descubrimiento de la aguja náutica, de la situacion de la América, del arte de navegar, y de un nuevo método para el adelantamiento en las artes y ciencias: disertacion en que se manifiesta que el primer autor de todo lo expuesto es el Beato Raymundo Lulio, Mártir y Doctor Iluminado. Con un apéndice. De la enseñanza pública, de los progresos de la literatura, y otros puntos históricos pertenecientes á Mallorca*, (En la imprenta de Manuel Gonzalez), Madrid 1789, pàg. 158. Cf., BARTOLOMÉ GUASP GELABERT, *Jerónimos en Miramar de Mallorca. Ermitaños del sacro yermo insular*, Palma: Imprenta SS. Corazones 1961, pàg. 73.

188 HILLGARTH, «Some Notes», pàg. 320.

Si l'eremitisme va iniciar un seguiment de l'espiritualitat de Llull, originant les primeres experiències eremítiques postlul·lianes que coneixem a Mallorca, quan es tancava el segle XIV Miramar deixava de ser un indret per a solitaris, i, per un temps, a finals del segle XV, es convertia en un dels focus incipients del lul·lisme literari. Aquesta experiència va ser contemporània del recobrament de la muntanya de Randa per a la vivència de l'ideal lul·lià.

A finals del segle XIII, el somni que havia proposat anys enrere Ramon Llull, que el papa dimitís i es retiràs a una ermita com a culminació del seu ministeri, el va realitzar Celestí V. L'altra utopia, que consistia que tingués realitat històrica que un bisbe es retiràs a la vida ermitana, com ho havia descrit en el *Blaquerna*, es va plasmar més a prop, a Mallorca, pàtria del beat Ramon, abans que transcorregués mig segle des del seu traspàs. Aquella aspiració a la solitud contemplativa, en una ermita voltada per les alzines, vora una fontana, havia arribat a l'acompliment en un conterrani seu, fra Jaume Badia, franciscà menor, bisbe i ermità de Miramar.

57

Cloenda

Empíricament, que un bisbe mallorquí acabàs com a ermità va ser un fet singular, sense gaire més transcendència, de manera que la historiografia de Mallorca i, més en concret, la del lul·lisme, no hi han parat esment.

Que, en el mateix segle XIV, el bisbe ermità Jaume Badia no sigui més que un dels seguidors mallorquins de Llull, vinculat a una tradició reformadora que culmina en la contemplació ermitana de l'Amat, ens mostra com Ramon Llull no va ser un mestre infecund i sense deixebles a la seva terra. Badia és una mena de culminació d'aquella llarga i esparsa teoria d'ermitans, homes i dones que, de qualche manera emeteren senyals que eren seguidors del Mestre. Que molts s'escamparen per formar ermites per tot arreu és un indicatiu de la seva fermesa en el propòsit de reforma i de la constància en la missió cap a les gents.

També Badia és contemporani de Pere Rossell, i ambdós pertanyen a l'època oberta per Pere III, que declarà Llull mestre de la nació, la qual cosa conduí a tornar a restaurar efímerament l'Escola de Llengües a Miramar.

Si llavors miram la fitxa personal de Jaume Badia, el podem acostar al cercle que, prop farà vuit segles, Ramon Llull va començar a reunir a la ciutat de Mallorques, per tal de deixar sembrada amb seguretat la llavor de la reforma de l'Església. Havia plantat l'arbre de la pau, per una societat en la qual les religions i els regnes fossin capaços de conviure i de respectar-

se. Era una plasmació de la manera com Llull meditava sobre la Cristiandat medieval.

El primer lul·lisme, a Miramar, en temps de l'ermità bisbe Badia va ser a punt de convertir-se en lul·lisme acadèmic. Semblava que a Miramar els lul·listes mallorquins del segle XIV culminarien la síntesi entre vida ermitana i lul·lisme literari i al servei de la missió.

Si ens hem afanyat a descobrir la base espiritual de l'eremitisme que va culminar en el bisbe Jaume Badia, queda per veure encara quina era la transcendència social d'aquella espiritualitat per tal de saber què era allò que hom predicava a Mallorca i copsar com es movia espiritualment la gent i per a què. Creiem que, ja que ens manquen indicacions episcopals i sinodals, així com no hem estudiat ni la literatura hagiogràfica, ni els sermonaris que puguin existir, el recurs més avinent per a atansar-nos a aquella societat és el dels testaments, dels quals en tenim molts, publicats en forma de petits registres, i que hem estudiat en un altre lloc. Ens sembla prou clar que els pobres, els pobres de Jesucrist, els hospitals, els convents, les ermites, els santuaris i les esglésies parroquials, així com la Seu, en sortiren beneficiats i vertebraren religiosament i socialment Mallorca.¹⁸⁹

Per sorprendent que sigui per nosaltres, tanmateix, el missatge de Llull sempre és més transcendent. I com a bé social, hem de dir que la contemplació ermitana de l'Amat era el cim de la pau possible en aquesta vida terrenal.

---

¹⁸⁹ A diversos capítols de la *Història del cristianisme a Mallorca*, ho intentem esbrinar documentalment.

SUMARI

**El bisbe ermità de Miramar Jaume Badia,
exponent del lul·lisme mallorquí del segle XIV** 1

El franciscà, ermità i lul·lista, Jaume Badia 3

**I El lul·lisme místic i l'eremitisme mallorquí,
moviments de reforma** X

L'eremitisme de Ramon Llull és una qüestió de sistema teològic X

Els ermitans mallorquins al llarg del segle XIV

L'ermita de Llull

L'escola de Ramon Llull i els orígens del lul·lisme mallorquí X

Un canvi d'escenari: 1316 X ⁵⁹

Els primers deixebles de Llull X

Emigració dels lul·listes universitaris X

La vida ermitana a Mallorca durant el segle XIV X

Els ermitans X

Els ermitans de Lluc (1344) X

La tradició lul·liana a Pollença (1372) X

Bellver X

Valldemossa X

L'esplet d'ermitans dispersos de finals del segle XIV X

La tradició ermitana femenina X

Alguns trets comuns al lul·lisme i a l'eremitisme mallorquí del segle XIV X

El beguinisme urbà X

Els beguins i les beguines lul·listes X

Com a primera recapitulació

Mestre de la nació

II Miramar

De col·legi de llengües al lul·lisme eremític dels framenors (ca. 1340)

i del framenor bisbe i ermità Jaume Badia

Un lul·lisme com a estil de vida ermitana

Cloenda

EL BISBE ERMITÀ DE MIRAMAR JAUME BADIA

60

PUBLICACIONS DEL CETEM

44. ROSA PLANAS, *De ramon llull a francesc prats (1450?-1503?) un exemple d'evolució del conflicte amb el judaisme*.
43. JOSÉ MARÍA SEVILLA MARCOS, *El que sé de miramar*, 2009.
42. SALVADOR CABOT ROSSELLÓ, *Inicis del convent de Sant Francesc i relacions de Ramon Llull amb els franciscans*, 2008.
41. PERE RAMIS I SERRA, *La ciutat i l'entorn polític en el pensament lul·lià*, 2007.
40. JORDI GAYÀ ESTELRICH, "Que el llibre multiplicàs". *Ramon Llull i els llibres*, 2006.
39. JOSEP PERARNAU I ESPELT, *Ramon Llull i la seva teologia de la Immaculada*, 2005.
38. AINA MOLL MARQUÈS, *Els treballs lul·listics de Francesc de Borja Moll*, 2004.
37. JAUME MERCANT SIMÓ, *Catàleg de llibres escrits per preveres diocesans (1993-2002)*, 2004.
36. RICARD TORRENTS I BERTRANA, *De Llull a Verdaguer i de Verdaguer a Llull o la poesia transcendental*, 2003.
35. *Nou Testament*, 2na edició revisada, 2003.
34. JOAN BESTARD I COMAS, *Dues reflexions ètiques (L'ètica civil, plataforma de diàleg entre creients i no creients. - Globalització, Tercer Món i solidaritat)*, 2002.
33. ANTONI I. ALOMAR I CANYELLES, *Mossèn Antoni M. Alcover i el Beat Ramon Llull*, 2002.
32. *La Bíblia. Bíblia catalana*, 2na edició revisada, 2002.
31. BARTOMEU BENNÀSSAR I VICENS, *Turisme amb rostre humà*, 2002.
30. GABRIEL ENSENYAT PUJOL, *Pobresa i beneficència en Ramon Llull*, 2001.
29. GABRIEL JANER MANILA, *De l'educació del jove Blanquerna*, 2000.
28. PERE-JOAN LLABRÉS I MARTORELL, *Celebrar Nadal a Mallorca*, 1999.
27. PERE-JOAN LLABRÉS MARTORELL, *Ramon Llull en temps del Sinode*. 1999
26. PERE VILLALBA VARNEDA. *De L'arbor scientiae de Ramon Llull: Significat d'aquesta obre i edició crítica llatina*. 1998
25. *Edició balear del Nou Testament*, versió BCI
24. JOSEP PERARNAU I ESPELT. *De Ramon Llull a Nicolau Eimeric*. 1997
23. RAMON SUGRANYES DE FRANCH. *Ramon Llull a les Amèriques: Bartolomé de las Casas. Deixeble del Doctor Mallorquí?* 1996
22. ALBERT SOLER. *Fortuna i mite del llibre d'amic e amat*. 1994
21. BARTOMEU BENNÀSSAR VICENS. *Ètica Civil i Moral cristiana*. 1994
20. *Biblia Catalana Interconfesional*. Edició Balear. 1994 – agostat
19. RAFAEL MAS/ANTONI VADELL. *Catàleg de llibres escrits per preveres diocesans (1962-1992)*
18. LLORENÇ TOUS I MASSANET. *Com la sal. Comentaris als evangelis del diumenges i festes. Cicle A*. 1992
17. ALBERT- GUILLEM HAUF I VALLS. *Ramon Llull i Tirant*. 1992
16. FRANCESC RAMIS I DARDER. *Rut. Història, profecia, símbol*. 1992
15. LLORENÇ TOUS I MASSANET. *Matzoc. Diari d'un pelegrí*. 1992
14. FRANCESC RAMIS I DARDER. *Lluc, l'evangelista de la tendresa de Déu. Comentari a les lectures dominicals del cicle C*. 1991
13. LLORENÇ PÉREZ I MARTÍNEZ. *La Causa Pia Lul·liana. Resum històric*. 1991
12. JORDI GAYÀ I ESTELRICH. *La Teologia, servei de la fe*. 1991
11. FRANCESC MUNAR I SERVERA. *Les Assemblees Diocesanes*. 1991
10. LLORENÇ TOUS/TEODOR SUAÚ. *Les homilies del cicle B*. 1991
9. PERE-JOAN LLABRÉS. *Celebrar Nadal a Mallorca*. 1990
8. LOLA BADIA. *La narrativa segons Llull: relats instructius de difusió universal*. 1990
7. LL. SALA/M. BAUÇÀ. *El Gegantisme de la raó lul·liana. L'exemplarisme de Ramon Llull*. 1989
6. *Nou Testament*. 2ª edició ampliada. 1988. Caja diocesana.
5. AA.VV. *Set segles i mig de germanor: Església de Mallorca i del Principat. 1238-1988*. 1988
3. A. BONNER/P.J. LLABRÉS. *Ramon Llull i Mallorca. Gergori IX i l'Església Mallorquina*. 1987
2. A. BENNÀSSAR/E. COLOMER/T. UBEDA. *Fe i cultura en Ramon Llull*. 1986
1. P.J. LLABRÉS/T. ÚBEDA/A. OLIVER. *Seté Centenari del Llibre de Blanquerna (1285-1987)*

CETEM
Centre d'Estudis Teològics
de Mallorca

